

Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

(Σύντομος ιστορική επισκόπησις)

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Δρ. Θ.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἡ προηγηθεῖσα τῆς παρούσης μελέτης ἔκδοσις τῆς διατριβῆς μας, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος εἰς τὴν περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας», Ἀθήναι 1975, περιελάμβανεν εἰσαγωγικῶς σύντομον ἀναδρομὴν εἰς τὸν περὶ ἐσχατολογίας διάλογον ἐν τῇ δυτικῇ θεολογίᾳ. Τὰ στοιχεῖα, ὅμως, ἐκεῖνα θεωροῦμεν λίαν ἀνεπαρκῆ καὶ περιορισμένης βιβλιογραφικῆς ἐνημερώσεως διὰ τὸν πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον κατατοπισμὸν τοῦ ἑλληνοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν καθόλου σύγχρονον προβληματολογίαν περὶ τὸ βασικόν, ὡς νομίζομεν, διὰ τὴν Θεολογίαν θέμα τῆς σχέσεως ἱστορίας καὶ ἐσχατολογίας, καὶ μάλιστα ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Διὰ τὴν κατανόησιν δὲ τῆς σαφέστερον τὴν σχέσιν ἢ τὴν διαφοροποίησιν τῶν διδασκαλιῶν ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος, μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς θεολογικῆς παραδόσεως, προβαίνομεν σήμερον εἰς τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν, ἢ ὅποια δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχεια τῆς προηγουμένης ἐργασίας μας.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν τῇ παρούσῃ ἔκδόσει παρεχόμενα στοιχεῖα εἶναι πληρέστερα καὶ ἐνημερωμένα μὲ προσφάτους ἐκδόσεις, ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἤδη περιληπτικῶς ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς διατριβῆς μας, δὲν παρέμπομεν εἰς ἐκείνην οὐδόλως καὶ ὅταν ἀκόμη ἐπαναλαμβάνωνται αὐτοῦσαι σελίδες. Διὰ τοῦτο ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ προσφύγῃ διὰ συμπληρωματικὴν του ἐνημέρωσιν καὶ εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν ἐκείνην.

Ἡ ἰδέα διὰ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἦτο παλαιὰ καὶ ἡ συγκέντρωσις τοῦ σχετικοῦ ὕλικου ἤρχισε τὸ πρῶτον τὸ ἔτος 1963, ὅτε ἐδρισκόμεθα διὰ μεταπτυχιακὰς σπουδὰς εἰς τὴν Ὁξφόρδην (Oxford) τῆς Ἀγγλίας, ἢ μορφῇ ὅμως, τὴν ὅποیان τελικῶς ἔλαβε αὐτὴ, ὀφείλει πολλὰ εἰς τὴν σχετικὴν μελέτην τοῦ

γνωστοῦ βιβλικοῦ ἐρευνητοῦ *N. Perrin*, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, Philadelphia 1963.

Παρά ταῦτα ἡ ἐνθάρρυνσις διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν παρεχομένων ἐνταῦθα στοιχείων περὶ τοῦ συγχρόνου ἐν τῇ Δύσει ἐσχατολογικοῦ διαλόγου, ἔνεκα ἀκριβῶς τοῦ εὐρύτερου θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἐξ αἰτίας ἐλλείψεως παρ' ἡμῖν σχετικῆς βιβλιογραφίας, προῆλθε μεταγενεστέρως ἀπὸ τὸν καθηγητὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Σάββαν Ἀγουρίδην, ὁ ὁποῖος μάλιστα, ὡς ὁ εἰδικώτερος περὶ τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα ἐν Ἑλλάδι, εἶχε καὶ τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ ἴδῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν χειρογράφων μας καὶ νὰ συμβάλῃ μὲ τὰς παρατηρήσεις του εἰς τὴν ἀρτιωτέραν ἀπόδοσιν καὶ παρουσίᾳ τῶν ἀπόψεων τῶν διαφόρων σχολῶν ἐσχατολογίας. Ἐνεκα τούτου ἐκφράζομεν πρὸς τὸν κ. Καθηγητὴν καὶ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης τὰς εὐλικρινεῖς εὐχαριστίας μας.

Γ. Π. Πατρῶνος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ βιβλική θεολογία τοῦ κ' αἰῶνος ἐστράφη μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴν καινοδιαθηκικὴν ἐσχατολογίαν καὶ διηρένησεν ἰδιαίτερος τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Ἡ προσοχὴ κατηυθύνθη κυρίως πρὸς τὰς βιβλικὰς ἀντιλήψεις περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου καὶ τῆς σχετικῆς ἐρεύνης ἐπέφερον εἰς τὴν καθόλου θεολογικὴν ἐπιστήμην πραγματικὴν ἀνανέωσιν, ἐφ' ὧν σχεδὸν τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτῆς. Ἦγγηρεν, ὅμως, καὶ ἓνα πλήθος ἀμφισβητήσεων καὶ προβλημάτων, ἅτινα ταλαιπωροῦν καὶ θὰ ταλαιπωρήσουν τὴν Θεολογίαν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα τώρα, ἐν τῇ Δύσει, αἱ παγκόσμιαι ἱστορικαὶ ἐξελίξεις, αἱ γενικαὶ ἀνακατατάξεις τῶν ἰδεῶν καὶ φιλοσοφιῶν, ἡ ἔντασις τῶν θεολογικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ αἱ ποικίλαι προσπάθειαι διὰ μίαν ἐπὶ οἰκουμένης βάσεως κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς, πάντα ταῦτα ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ μέλλον καὶ ἔθεσαν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως τὴν ἐσχατολογικὴν διάστασιν τῆς ἱστορίας. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν συνέκλινε καὶ ἐπεβοήθησε τὰ μέγιστα καὶ ἡ βιβλικὴ ἔρευνα, τῆς ὁποίας ὡς πρῶτιστον καθῆκον ἐθεωρήθη ἡ διερεύνησις τῆς ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χριστιανικὸν μῆνυμα, ἄνευ ἀμφιβολίας, ἐπιζητεῖ νὰ εἶναι ἐν εὐαγγελίῳ θεῖον καὶ μοναδικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐν εὐ-αγγέλιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἱστορίαν. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, οὐδὲν ἐκ τῶν βασικῶν διδασκαλιῶν καὶ ἀντιλήψεων τῆς βιβλικῆς θεολογίας δύναται νὰ ἀποσπασθῇ ἐκ τῆς ἐσχατολογίας καὶ νὰ μελετηθῇ ἐρήμην τῆς περὶ Ἐσχάτων διδασκαλίας. Ἡ χριστολογία, ἡ σωτηριολογία, ἡ λατρεία, ἡ ἠθικὴ καὶ ὁ εὐαγγελισμὸς τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἱεραποστολῆς, πρέπει νὰ θεῶνται ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὴν ἐσχατολογίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἅπαντες, σχεδόν, οἱ βιβλικοὶ μελετηταὶ συμφωνοῦν, σήμερον, ἐπὶ τῆς κεντρικότητος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀνεξαρτήτως ἐὰν οὗτοι εὐρίσκωνται μακρὰν τῆς συμφωνίας ἐπὶ τῆς φύσεως, τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου ἐλεύσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ τῆς σπουδαιότητος τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἐσχατολογικὴ αὐτὴ πίστις, ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἢ ἐκκλησιολογικῆς βιώσεως τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὧν τῶν πολιτιστικῶν καὶ ἱστορικῶν δραστηριοτήτων τοῦ ἀνθρώπου¹.

1. P. S. MINEAR, *Between Two Worlds, Eschatology and History*, ἐν *Interpretation*, 5 (1, 1951), σελ. 29.

Ἡ στροφή αὕτη τῆς βιβλικῆς θεολογίας πρὸς τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα ἐπραγματοποιήθη, ἰδιαιτέρως, μετὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, ὅτε ἡ καθόλου θεολογικὴ ἐπιστήμη τῆς Δύσεως, κατόπιν πολλῆς, ἀσφαλῶς, προσπαθείας, κατέληξεν εἰς τὸ οὐσιῶδες διὰ τὴν περαιτέρω συνέχισιν τῆς ἐρέυνης συμπέρασμα, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ προσεγγίσῃ αὕτη τὴν ἱστορικὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἐπιστημονικῶς τὰ κύρια σημεῖα τῆς προσωπικῆς ἱστορικῆς Του βιογραφίας.

Οὕτω, μετὰ τὰς ἐπιβληθείσας ἐκ τῆς ἐρέυνης ἀναγκαιᾶς ἀνακατατάξεις εἰς τὰ θεολογικὰ ἐνδιαφέροντα τῶν μελετητῶν θεολόγων, κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας, καὶ τὴν σημειωθεῖσαν στροφήν τῆς βιβλικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα, ἦτο φυσικὸν ἡ διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ νὰ γίνῃ τὸ ἐπίκεντρον τῆς καθόλου συγχρόνου σχετικῆς μετὰ τὴν ἐσχατολογίαν ἐρέυνης.

Ἡ βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ θεολογία ἠσχολήθη ἐντόνως, ἔκτοτε, μετὰ τὸ ἐρώτημα τί ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ ἀκόλουθοι Αὐτοῦ ἠνθούουν, χρησιμοποιοῦντες τὸν ὄρον «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Ἐπὶ ἓνα αἰῶνα περίπου οἱ κριτικοὶ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς Κ. Διαθήκης, προσπαθοῦντες νὰ διερευνήσουν κριτικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας, καταλήγουν ἅπαντες σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ πιθανώτερον ὁ Ἰησοῦς νὰ ἐσκέπτετο καὶ νὰ ὁμίλῃ χρησιμοποιοῦν ὄρους τῶν ἐσχατολογικῶν πεποιθήσεων τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ ἢ τῶν συγχρόνων Του Ἰουδαίων διδασκάλων. Παρὰ δὲ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐν ἀπλῷ καὶ ὠρισμένῳ ἐσχατολογικῷ σχῆμα καὶ ἐν συγκεκριμένῳ δόγμα περὶ ἐσχάτων εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν τοῦ α' αἰῶνος, ἀπαντῶνται, ὅμως, ὡς γνωστόν, ἐν πλῆθος εὐρέως διαδεδομένων ἐσχατολογικῶν πεποιθήσεων, περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, περὶ τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία θὰ ἐγκαινισθῇ διὰ εἰδικῆς τινος ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν, περὶ ἐμφανίσεως τοῦ Μεσσίου ἢ ἐτέρας μεσσιανικῆς μορφῆς ἐκ τοῦ οἴκου Δαυὶδ, ἢ ὁμοίας τινος ἐσχατολογικῆς μορφῆς «ὡς υἱοῦ ἀνθρώπου», περὶ αἰῶνος δοκιμασίας καὶ παθῶν, περὶ Κρίσεως καὶ εἰσόδου τῶν δικαίων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ περὶ πολλῶν ὁμοίων ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν².

Ἀκόμη δὲ καὶ ἐὰν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ ἀκόλουθοι Αὐτοῦ ἐχρησιμοποίησαν τὴν θεολογικὴν ἐσχατολογικὴν ὀρολογίαν τῆς ἐποχῆς τῶν, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἠνθούουν ἄραγε μίαν παροῦσαν ἢ μέλλουσαν πραγματικότητα καὶ ποία ἢ ἔννοια τῆς ἱστορικῆς ἢ ἐσχατολογικῆς διαστάσεως αὐτῆς;

Ἡ προβληματικὴ αὕτη, ἕνεκα τῶν ποικίλων τάσεων, ἐδιαφοροποίησεν, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρέυνης καὶ διοίνεξε νέας ὁδοὺς εἰς τὴν βιβλικὴν θεολογίαν. Τὰ παρουσιασθέντα νέα ρεύματα καὶ αἱ διαφοροποιη-

2. Βλ. σχετικῶς R. H. HIERS, *The Kingdom of God in the Synoptic Tradition*, Univers. of Florida Press, Gainesville 1970, σελ. 1.

μέναι σύγχρονοι τάσεις είναι, ασφαλώς, αποτέλεσμα τῆς ειλικρινοῦς προσπαθείας τῆς συγχρόνου θεολογικῆς σκέψεως, διὰ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν καὶ ἀντικειμενικὴν, κατὰ τὸ δυνατόν, προσέγγισιν τῶν βιβλικῶν δεδομένων, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ καὶ σήμερον μία «διὰ τῶν Γραφῶν» ἐπιβεβαίωσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν ὅμως τῆς ἐρεύνης ἢ μία ἐρμηνευτικὴ τάσις, ἐπιφέρουσα διορθώσεις ἐπὶ τῆς προηγουμένης, ἐδημιουργεῖ νέα προβλήματα, ὀφειλόμενα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, εἰς διαφορετικὰς θεολογικὰς ἢ φιλοσοφικὰς προϋποθέσεις καὶ κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως καὶ σαφῶν ἐκκλησιολογικῶν κριτηρίων, ὡς κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν συγχρόνων τάσεων θὰ διαπιστώσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν.

Ἡ συστηματικὴ παρακολούθησις τοῦ ἐν λόγῳ ἐσχατολογικοῦ διαλόγου εἰς τὴν Δύσιν θὰ μᾶς φανερώσῃ, ὅτι εἰς μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν πλέον, μάλιστα, κορυφαίων μελετητῶν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ἡσχολήθη διεξοδικῶς μὲ τὸ πρόβλημα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὰ συμπεράσματα αὐτῶν εἶναι ποικίλα καὶ πολλάκις ἄκρως ἀντιφατικά³. Ἐντὸς τῆς πολυμορφίας, ὅμως, ταύτης τῶν ἐσχατολογικῶν ἀντιλήψεων παρατηροῦνται, ἀσφαλῶς, καὶ ἐνιαῖαι βασικαὶ τάσεις, αἱ ὁποῖαι δίδουν τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν σχολὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν:

1. Μία πρώτη ὁμάς ἐρευνητῶν ἐκκινουσα ἐκ σαφῶς Ἰουδαιοαποκαλυπτικῶν προϋποθέσεων συνεσχέτισε τὴν ἀρχικὴν κοινότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν πυρῆνα τοῦ συγχρόνου ἐκείνου Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τὴν ἀποκαλυπτικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν περὶ τοῦ μέλλοντος. Παρουσιάσθη δὲ ἡ ἐρμηνευτικὴ των τάσις, εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς «συνεποῦς ἐσχατολογίας» («Consequent Eschatology», A. Schweitzer). Ἡ ἐσχατολογία ἀποτελεῖ διὰ τοὺς ἐρευνητὰς τῆς ὁμάδος αὐτῆς, ἀποφασιστικὸν παράγοντα

3. Ἐντὸς τοῦ αἰῶνος μας ἀνεπτύχθη ὀλόκληρος ἱστορία περὶ τὴν ἐσχατολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ἡ ἐρευνα διεξήχθη ἐπιμόνως ἐπὶ τοῦ θέματος, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ συζήτησις, ἡ ὁποία προεκλήθη ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης, ἔδωκεν ἐν ἔντονον ἐσχατολογικὸν χρῶμα εἰς τὴν ὅλην πορείαν τῆς συγχρόνου θεολογίας. Βλ. τὰ ἔργα τῶν: C. K. BARRETT, *New Testament Eschatology*, ἐν S. J. Th., 6 (1953), σελ. 151 κ. ἐξ. καὶ G. LUNDSTRÖM, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, Ἀγγλ. μετ., London 1963, ἔνθα δύναται τις νὰ εὑρῃ πλουσίαν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Τὸ ἔργον μάλιστα τοῦ Ἐπισκόπου Lundström, καθὼς καὶ τοῦ καθηγητοῦ, N. PERRIN, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, Philadelphia 1963, εἶναι ἐξαισίοι προσπάθειαι παρουσιάσεως τῶν προβλημάτων, τῶν προκυψάντων κατὰ τὴν περὶ τῆς ἐσχατολογίας συζήτησιν ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος μέχρι τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰῶνος μας. Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς παρουσίας ἐργασίας θὰ ἀναφερθοῦν πολλὰ ἔργα, ἅτινα σχετίζονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ τὸ ἐσχατολογικὸν τοῦτο θέμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἐκτεταμένη βιβλιογραφία ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ G. R. BEASLEY—MURRAY, *Jesus and the Future*, 1954.

καὶ κύριον στοιχεῖον ὀλοκλήρου τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὴν «συνεπῆ ἔσχατολογία», φανεροῦται ὅτι ὁ παρῶν αἰὼν ἐτελείωσε καὶ ὁ νέος αἰὼν, ὅστις θὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰωνίου βασιλείας τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται ἐγγύς. Ὁ Ἰησοῦς βεβαίως εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς βασιλείας ταύτης. Ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, τίθεται ἐπὶ τῆς ἐλπίδος ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ θὰ πληρωθῇ ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ μέλλοντι («μ ε λ λ ο ν τ ι κ ῆ ἔ σ χ α τ ο λ ο γ ί α» — «Futuristic Eschatology»).

2. Ἐκ σαφοῦς ἀντιδράσεως πρὸς τὴν προηγουμένην τάσιν, τῆς ἀπολύτου δηλ. ταυτίσεως τοῦ ἔσχατολογικοῦ μετὰ τοῦ μελλοντικοῦ, μελετηταὶ τινες ὠμίλησαν διὰ μίαν ἤδη «π ρ α γ μ α τ ο π ο ι ῆ θ ε ἶ σ α ν ἔ σ χ α τ ο λ ο γ ί α ν» («Realized Eschatology»), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Παρουσία, ἡ ὁποία προεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς μελλοντικὸν γεγονός, ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ παρόντι καὶ δὴ ἐν τῷ γεγονότι τῆς Πεντηκοστῆς (C. H. Dodd). Διὰ τοὺς μελετητὰς αὐτοὺς ἡ προσδοκία καὶ ἡ ἀναμονὴ τῆς Παρουσίας καὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς αἰωνίου βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐγγύς ἢ τῷ ἀπωτέρω μέλλοντι δὲν εἶναι οὔτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κεντρικὸν σημεῖον ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Ἰησοῦ, οὐδὲ ὡς ἀποτελοῦν τοῦτο ἀποφασιστικὸν παράγοντα ἐν τῇ ἔσχατοlogίᾳ τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀποφασιστικὸς παράγων διὰ τὴν ἔσχατοlogίαν ἐν τῷ ἱστορικῷ χρόνῳ θεωρεῖται μόνον αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μεσσίου, ἡ ὁποία παρουσίασε συγχρόνως ὡς πραγματικότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ αὐτὴν τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἔμφασις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην, παρουσιάζεται κυρίως ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ αἰώνιος βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔχει ἤδη εἰσβάλει ἐντὸς τῆς ἱστορίας καὶ οἱ πιστοὶ δύνανται ἀπὸ τῆς παρούσης στιγμῆς νὰ γεύωνται καὶ νὰ καρπῶνται τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς (E. von Dobschütz, C. H. Dodd κ.ἄ.).

Συγγενὴς ἐρμηνευτικὴ τάσις πρὸς τὴν τῆς «πραγματοποιηθείσης ἔσχατοlogίας», εἶναι καὶ ἡ ἀποκαλουμένη («ἐ κ π λ η ρ ω θ ε ἶ σ α ν ἔ σ χ α τ ο λ ο γ ί α») («Fulfilled Eschatology»), μὲ κύριον εἰσηγητὴν τὸν E. Hoskyns⁴.

Μὲ τὰς δύο παραλλήλους αὐτὰς τάσεις, τῆς δευτέρας ομάδος τῶν μελετητῶν, δύναται νὰ συσχετισθῇ καὶ ἡ τῆς («ἐ γ κ α ι ν ι α σ θ ε ἶ σ η ς ἔ σ χ α τ ο λ ο γ ί α ς») («Inaugurated Eschatology») ἐρμηνευτικὴ προσπάθεια, ἡ προταθεῖσα ἐν τῷ περὶ τῆς ἔσχατοlogίας συγχρόνῳ διαλόγῳ, τὴν προηγουμένην εἰκοσαετίαν, πρὸς ἀντικατάστασιν κυρίως τοῦ ὅρου «Realized Eschatology», τοῦ θεωρηθέντος ὑπὸ πολλῶν κριτικῶν μελετητῶν ὡς λίαν ἀνεπιτυχοῦς καὶ σφόδρα παραπλανητικοῦ⁵.

4. Βλ. E. C. HOSKYNs. Cambridge Sermons, London 1938.

5. Ὁ ὅρος οὗτος «Inaugurated Eschatology» προυτάθη πιθανότατα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου καθηγητοῦ π. George Florovsky, ἡ ἰδέα ὅμως ἀναμφισβη-

3. Ἡ τρίτη ὁμάς θεωρεῖ ὡς ἀποφασιστικὸν καὶ οὐσιαστικὸν διὰ τὴν ἐσχατολογίαν τὸ γεγονός τὸ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ πραγματοποιηθὲν ἐφ' ἅπαξ, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ παραθεωρῆ ἢ νὰ παραβλέπηται καὶ τὴν προσδοκίαν ἐκείνην τὴν μελλοντικὴν, ἣ ὅποια πρόκειται νὰ εἶναι ἢ ὑψίστη στιγμή διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν (O. Cullmann, J. Jeremias, W. G. Kümmel κ.κ.). Ἡ τρίτη αὕτη τάσις παρουσιάσθη ὡς προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν δύο προηγουμένων ἐρμηνευτικῶν σχολῶν καὶ ὑπερβάσεως τῶν ποικιλομόρφων ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῆς σχετικῆς ἐρεύνης.

Ἐντὸς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ, ἰσχυρίζεται ἡ τρίτη αὕτη κατηγορία, παρατηροῦνται, ὡς εἰς μίαν ἐνότητα, καὶ οἱ δύο παράγοντες: ἡ πεποίθησις ὅτι μὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου ἤδη ἤρχισεν ἡ νέα ἐσχατολογικὴ ἐποχὴ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἡ προσδοκία διὰ τὴν μελλοντικὴν πληρότητα αὐτοῦ, τοῦ ἤδη ἐγκαινισθέντος ἐν τῷ παρόντι διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου Χριστοῦ. Σημειωθῆτω ὅτι εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀνήκει ἡ πλειονότης τῶν ἐρευνητῶν καὶ ἰδιαιτέρως ἡ παραδοσιακὴ προτεσταντικὴ θεολογία, καθὼς καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ τοιαύτη, ἔστω καὶ εἰς τὴν περιορισμένην μορφήν εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεφανίσθη, θεωρηθεῖσα μάλιστα σημαντικὴ, ἔνεκα τῆς σχεδὸν καθολικῆς ἀπουσίας τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἐκ τοῦ ἐσχατολογικοῦ τούτου διαλόγου.

4. Ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐσχατολογίας διαλόγου, δὲν ἀπουσιάζουν ἀσφαλῶς καὶ οἱ πλέον φιλελεύθεροι ἐκείνοι μελετηταί, οἱ θεωροῦντες τὸν προσανατολισμὸν τῆς ἐσχατολογικῆς πίστεως εἰς τὸ μέλλον ἀπλῶς ὡς καθαρὰν μυθολογικὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑπὸ τῆς συγχρόνου σκέψεως ἀποκαλουμένου «νέου χαρακτῆρος τοῦ παρόντος» (R. Bultmann). Ἡ τελευταία αὕτη τάσις προσπαθεῖ κυρίως νὰ ἴδῃ τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰωνιότητος, καθὼς καὶ τὴν σχέσιν

τήτως εἶναι παλαιὰ καὶ ἀνήκει εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Καλβῖνον (βλ. W. A. WHITEHOUSE, The Modern Discussion of Eschatology, ἐν S. J. Th., Occasional Papers No 2, σελ. 76, σημ. 1). Πρβλ. καὶ τὸ πρόσφατον ἄρθρον τοῦ Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, Ἐξ ἀφορμῆς τριῶν μεταφράσεων. Εἰς ἱστορικὸς τῆς Βίβλου ἀναγινώσκει σελίδας Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ἐν Γρηγόριος Παλαμάς, 59 (1976), σελ. 183, ὅστις προβάλλει τὴν ὑπάρχουσαν ἀντίληψιν, ὅτι «εἰς τὸν π. Γεώργιον ἡ διεθνὴς ἐπιστήμη τῆς Καινῆς Διαθήκης ὀφείλει τὸν ὄρον ἐγκαινισθέντος ἐσχατολογίας, τὸν ὅποιον τὸ πρῶτον ὁ Φλωρόβσκυ ἐχρησιμοποίησε». Ἰσως ὁμως τὸ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Whitehouse, τὸ ὅποιον πιθανῶς νὰ ἀγνοῆ ὁ συνάδελφος κ. Ἐγγλεζάκης, νὰ προβληματίσῃ τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου. Προσωπικῶς πιστεύομεν, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία πρέπει νὰ μετακινήθῃ καὶ ἀπὸ τὸν ὄρον τοῦτον τῆς «ἐγκαινισθείσης ἐσχατολογίας» καὶ νὰ ἐκφρασθῇ διὰ τοῦ ἐκφραστικωτέρου καθ' ἡμᾶς ὄρου τῆς «λειτουργικῆς ἐσχατολογίας», διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται σαφέστερον ἡ ὀργανικὴ καὶ δυναμικὴ εἴσοδος τοῦ ἐσχάτου ἐν τῷ παρόντι. Ἡ «λειτουργικὴ ἐσχατολογία», διὰ τῆς δημιουργίας ἱστορικῶν διεργασιῶν ἐν τῷ παρόντι, ἐκφράζει πληρέστερον καὶ δυναμικώτερον, νομίζομεν, τὸ ἤδη ἐγκαινισθὲν ἐσχατολογικὸν γεγονός, ὡς θὰ εἶδωμεν σχετικῶς εἰς τὰ Ἐπιλεγόμενα τῆς παρούσης ἐργασίας.

παρόντος καὶ μέλλοντος, βάσει τῶν ἤδη ἐπικρατουσῶν ἐν τῇ Δύσει νέων φιλοσοφικῶν τάσεων καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὅλην προβληματικὴν τῆς ἐσχατολογίας ἐπὶ τῶν κριτηρίων τῆς συγχρόνου ὑπαρξιακῆς θεολογίας.

Μετ' αὐτῆς τῆς ὅλης ἰδιομόρφου τάσεως, τῆς ἐπὶ «ὑπαρξιακῆς» βάσεως προσπαθείας κατανοήσεως τῆς καθόλου ἐσχατολογικῆς προβληματικῆς καὶ τῆς ἐπιχειροῦσης τὴν «ἀπομύθευσι» παντὸς ὑπερφυσικοῦ στοιχείου τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς συγχρόνου σκέψεως ἡ περὶ ἐσχάτων διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης, δύναται νὰ συνεξετασθῇ καὶ ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς φιλοσοφικῆς βάσεως ἀλλὰ διαφόρου, ἀσφαλῶς, κατευθύνσεως προσπάθεια τῆς «διαλεκτικῆς θεολογίας» (Κ. Barth), καθ' ὅσον καὶ αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς διαλεκτικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

5. Τέλος, εἰς τὸ προσκίγιον τῆς παρούσης φάσεως τοῦ ἐσχατολογικοῦ διαλόγου, πρωταρχικὴν θέσιν κατέχει σήμερον ἡ πρόσφατος κίνησις τῆς «θολογίας τῆς ἐλπίδος» («Theology of Hope»), ἡ ὅποια μετὰ τὴν γνωστὴν «θεολογίαν τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ» ἔρχεται ὡς μία ἐκ νέου ἀνανέωσις τοῦ ἐνδιαφέροντος περὶ τὴν χριστιανικὴν ἐσχατολογίαν. Βασικὸν γνώρισμα τῆς νέας αὐτῆς τάσεως εἶναι ἡ διεύρυνσις τοῦ ἐσχατολογικοῦ διαλόγου καὶ πρὸς τὰς κατευθύνσεις τῶν ἐπικρατουσῶν σήμερον κοινωνικο-πολιτικῶν συστημάτων, οἰκοδομοῦσα μίαν «πολιτικὴν θεολογίαν» («Political Theology»), ἥτις μᾶς ὑπενθυμίζει τὰς παλαιότερας προσπάθειας τοῦ «Κοινωνικοῦ Εὐαγγελίου» («Social Gospel»).

Ἡμεῖς προτιθέμεθα, ἐνταῦθα, νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὸν ἑλλαδικὸν χῶρον, λόγῳ ἐλλείψεως βασικῆς παρ' ἡμῶν σχετικῆς βιβλιογραφίας, λίαν συντόμως καὶ περιληπτικῶς, τὴν ὅλην διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ περὶ τῆς ἐσχατολογίας διαλόγου ἐν τῇ Δύσει⁶ καὶ νὰ ἐπισημάνωμεν ἀκροθιγῶς τὰς πλέον κεντρικὰς τάσεις τῆς συγχρόνου ἐσχατολογικῆς ἐρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης, ὥστε συνειδητοποιοῦντες τὴν βιβλικὴν προβληματολογίαν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, νὰ εἴμεθα ἐνήμεροι τῶν θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν στοιχείων τῶν συγχρόνων θεολογικῶν ρευμάτων, μὲ τὰ ὅποια τροφοδοτεῖται ἐν πολλοῖς καὶ ἡ ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ μας ἀναγεννητικὴ θεολογικὴ προσπάθεια.

6. Συντόμους ἱστορικὰς ἀναδρομὰς ἐπὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ διαλόγου, περιλήψεις ἀξιολόγους τοῦ περιεχομένου τῶν διαφόρων τάσεων καὶ πρόσφατους ἀπόψεις ἐπὶ τῆς ἐσχατολογίας, δύναται τις νὰ εὑρῇ ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὰς ἐργασίας: J. W. BOWMAN, From Schweitzer to Bultmann, ἐν T. T., 11 (1954), σελ. 160 κ. ἐξ. καὶ G. E. LADD, Jesus and the Kingdom, The Eschatology of Biblical Realism, London 1966, Μέρους I, Introduction: The Debate over Eschatology, σελ. 338.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ Η. S. REIMARUS ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ J. WEISS
ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΩΣ ΒΑΣΙΚΗ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΙΣ
ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗΣ

Ἐκκινουῦμεν εἰς τὴν μελέτην μας, ἐκ τῆς συμβολῆς τῆς γερμανικῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῇ συζητήσῃ περὶ τὸ ἐσχατολογικὸν θέμα, ἐντὸς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, διότι εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὅτι τὰ ἐσχατολογικὰ προβλήματα καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ θέμα τῆς ἐσχατολογίας, ἀνεκινήθησαν καὶ ἐτοποιηθήθησαν εἰς τὸ προσκῆνιον τῆς συγχρόνου ἐρεύνης ὑπὸ τῶν γερμανικῶν σχολῶν τῆς θεολογίας. Ἡ ἀφετηρία δὲ ἐκ τῶν γερμανικῶν θεολογικῶν θέσεων δίδει τὴν δυνατότητα εἰς ἡμᾶς νὰ προστρέξωμεν ἐνωρίτερον τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας καὶ νὰ ἐπικοινωνήσωμεν μὲ τὰς πρώτας ἐκεῖνας μορφάς, αἱ ὁποῖαι ἀπηρνήθησαν τὴν φιλελευθέραν θεολογικὴν παράδοσιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, μίαν παράδοσιν ἀγνοίας τῆς ἐσχατολογίας καὶ τῶν προβλημάτων περὶ τῶν «Ἐσχάτων», καὶ νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὰς συγχρόνους θεολογικὰς θέσεις τοῦ περὶ τῆς ἐσχατολογίας διαλόγου.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποκαλουμένης διεθνῶς «συγχρόνου συζητήσεως περὶ τὰ ἐσχατολογικὰ θέματα» μέχρι τοῦ ἔτους 1906, ὅτε κυριαρχοῦσα μορφή ἦτο ὁ J. Weiss, εἶναι δυνατόν ν' ἀκολουθήσωμεν χρονολογικῶς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ δυτικῇ θεολογίᾳ, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως ὅμως τοῦ A. Schweitzer καὶ ἐξῆς διαμορφοῦνται γενικαὶ τάσεις καὶ ἐπομένως, ἡ ἐκθεσις τῶν συμπερασμάτων τῆς ἐν λόγῳ συζητήσεως πρέπει ν' ἀκολουθηθῇ θεματικῶς, καθ' ὅσον οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνητῶν ἐκινήθησαν ἐπὶ γενικωτέρων πλαισίων, ὑπερτονίζοντες πότε τὸ παρὸν πότε τὸ μέλλον τῆς βασιλείας, ἢ προσπαθοῦντες νὰ γεφυρώσουν τὰς ἀντιθέτους τάσεις πρὸς ἀποφυγὴν παρέρμηνειῶν, ὠδήγησαν τὴν θεολογίαν εἰς ἐντελῶς νέας κατευθύνσεις.

1. H. S. Reimarus

Οἱ δύο προηγούμενοι αἰῶνες εἶναι γνωστοί, εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, ὡς ἀντιεσχατολογικοί. Ἡ συζήτησις, ἡ ὁποία προεκλήθη ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐσχατολογίας, ἦτο ἀσήμαντος καὶ περιπτωσιακῆ, συνδέεται δὲ μὲ τὴν ἐκ τοῦ διαλόγου τούτου ἀπουσίαν τῆς συστηματικῆς θεολογίας, ὡς καὶ τῆς ἐξη-

γητικῆς ἢ ἐρμηνευτικῆς τοιαύτης. Πρῶτος, ὅστις ἐπέσήμανε τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐσχατολογίας, διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἐν γένει κατανόησιν τῆς Κ. Διαθήκης, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ὅτε ἐπεκράτει τὸ ἀντιϊστορικὸν πνεῦμα τοῦ Deismus καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἦτο ὁ H. S. Reimarus (1694-1768)¹.

Πράγματι, ὡς δεικνύει καὶ ὁ τίτλος τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ A. S c h w e i t z e r, Von Reimarus zu Wrede, ὁ Reimarus ἀπέβη τὸ ἀφετηριακὸν σημεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ πλέον δεσπόζουσα μορφή καθ' ἑλλην τὴν μεταγενεστέραν ἔρευναν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ δὲ ἐνδιαφέρον του περὶ τὸν ἱστορικὸν Ἰησοῦν, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ὡς «Ἰουδαῖον ἐπαναστάτην» καὶ τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς διακρίνει ἀπὸ τὸν βιβλικὸν Χριστόν, τὴν χριστολογικὴν αὐτὴν «ἀπάτην» τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς λέγει, παρέσει-
 ρεν, ὡς ἦτο φυσικόν, τὴν βιβλικὴν ἔρευναν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν χριστολογικῶν δογμάτων, ἅτινα ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπείγοντα διὰ τὴν θεολογίαν θέματα, καὶ οὕτως ἠγνοήθη ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Reimarus ἐπισήμανσις τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐσχατολογίας.

Ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ ἐσχατολογία τῆς Κ. Διαθήκης, διὰ τὰ κατανοηθῶν ὀρθῶς, κατὰ τὸν Reimarus, πρέπει ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰ γνωστά ὑπερφυσικά στοιχεῖα καὶ νὰ θεαθῶν ὑπὸ τὸ φῶς καὶ μόνον τῶν μεσσιανικῶν ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὕτω, θὰ ἀνακαλύψωμεν ἓνα Ἰησοῦν Μεσσίαν, ὅστις ἔθεσεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ λαοῦ ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐπιγείου βασιλείας, συμφώνως πρὸς τὰς ἐγκοσμοκρατικὰς μεσσιανικὰς προσδοκίας τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀναφερομένων θαυμαστῶν γεγονότων καὶ θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἦσαν ἄλλο τι ἢ συνήθεις θεραπεῖαι, αἱ ὁποῖαι ἀργότερον ἐμεγεθύνθησαν καὶ διεκηρύχθησαν ὡς ὑπερφυσικά γεγονότα. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὁποῖοι μετέλλαξαν τὰς ἀπλᾶς καὶ κοινωνιολογικὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰδέας τῆς ἰουδαϊκῆς μεσσιανικότητος εἰς πνευματικὰς καὶ ὑπερϊστορικὰς τοιαύτας ἦσαν, ἀσφαλῶς, οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὸν Reimarus².

Δυστυχῶς, ὅμως, παρὰ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπὸ τοῦ H. S. Reimarus ἐκτιμήσεως τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ, ἡ ἔλλειψις ἀντικειμενικότητος, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω θέσεων αὐτοῦ καταφαί-

1. Βλ. H. S. REIMARUS, Wolfenbüttel Fragmente, ἐν L e s s i n g, Theologische Schriften, von Christian Gross Iter Teil, Berlin, ἔργον τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη ἀρχικῶς ἀνωνύμως (Σ. X. ΑΓΟΥΡΙΑΟΥ, Ἡ Ἰουδαϊκὴ Ἐσχατολογία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης [κριτικὴ τῶν νεωτέρων ἐπὶ τοῦ θέματος θεωριῶν], Ἀθῆναι 1956, σελ. 11).

2. Βλ. ἰδιαίτερος τὸ ἔργον του Von dem Zweck Jesu und seinen Jünger, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 1778, μετὰ παρέλευσιν δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου του.

νεται σαφώς, και ἡ ἀντιϊστορικὴ αὐτοῦ μέθοδος συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ἀγνοηθῇ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἡ ὄντως ἀξιοσημεῖωτος συμβολὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐρευνῇ, ἥτις πολὺ ἀργότερον και εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας θὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως και σπουδαίως.

Ἐκτοτε και καθ' ἕλλην τὴν διάρκειαν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἡ θεολογικὴ ἐρευνα χαρακτηρίζεται διὰ τὴν ἀδιαφορίαν της ἐπὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ.

2. F. Schleiermacher

Ἡ σύγχρονος ὁμως συζήτησις ἐπὶ τῶν ἐσχατολογικῶν θεμάτων, δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἀρχεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διὰ τοῦ F. Schleiermacher (1768-1834), ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὡς ὁ πλέον ἀντιπροσωπευτικὸς θρησκευτικὸς φιλόσοφος τοῦ Ρομαντισμοῦ, ἀπέβη και ἡ κυριαρχοῦσα μορφή ἐν τῷ προτεσταντικῷ θεολογικῷ κόσμῳ. Οὗτος θέτει ὡς κεντρικὸν τῆς θεολογίας του θέμα τὴν ἰδέαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ και θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ὅλως σπουδαίαν και περιεκτικὴν διὰ τὸν Χριστιανισμόν³. Ἐνεκα, ὁμως, τοῦ ἐντόνου ἐπηρεασμοῦ του ἐκ τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας, ἦτο φυσικὸν νὰ ἀποδεχθῇ και τὴν ἐξορίαν τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς θεωρητικῆς γνώσεως και νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς μίαν ἐκ τῶν λειτουργικῶν τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου.

Οὕτω, κατὰ τὸν Schleiermacher, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἤρχισε νὰ θεωρῆται ὡς μία ἐσωτερικὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεο-συνειδησία, ἡ ὁποία και διὰ τῆς Θεοσυνειδησίας τοῦ Χριστοῦ διαδηλοῖ τὴν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει και ζωῇ συναισθηματικὴν βίωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ⁴.

Ἡ ἐμπειρικὴ αὐτὴ θεολογία τοῦ Schleiermacher, ἡ ὁποία δι' ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ ἐνδοκοσμικοῦ μυστικισμοῦ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν ρομαντικὴν-συναισθηματικὴν θεολογίαν, ὤθησε τὸν κατ' ἐξοχὴν πατέρα τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας A. Ritschl, κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ προηγουμένου αἰῶνος, νὰ θέσῃ τὴν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τῆς K. Διαθήκης, ὡς ἐπεῖγον θέμα τῶν θεολογικῶν ἐνδιαφερόντων τῆς ἐποχῆς του.

3. A. Ritschl

Ὁ A. Ritschl (1822-1889), ἐν συνεχείᾳ, ἐνῶ ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ F. Schleiermacher και συμφωνεῖ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς διδα-

3. Βλ. F. SCHLEIERMACHER, Der Christliche Glaube (1821), Ἀγγλ. μετ., The Christian Faith (1928), ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἔργων αὐτοῦ.

4. Πρβλ. N. PERRIN, The Kingdom of God in the Teaching of Jesus, σελ. 14.

σκαλίας περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν Χριστιανισμόν, οὐσιαστικῶς στρέφεται «κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τόσον κατὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς φιλελευθέρας θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης, ὅσον καὶ κατὰ τοῦ ἀναβιώσαντος κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα προτεσταντικοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ εὐσεβισμοῦ, καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ τοῦ Schleiermacher»⁵. Ἐκτοτε, εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀρχίζει μίᾳ ἀλλαγῇ καὶ εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς συστηματικῆς θεολογίας. Τὸ θέμα τῆς ἐσχατολογίας, ἰδιαίτερος, λαμβάνει θέσιν κεντρικὴν εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις.

Διὰ τὴν «ἐλλειπτικὴν», μάλιστα, θεολογίαν τοῦ Ritschl⁶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι οὐσιαστικὸν θέμα. Οὗτος ἔκρινεν αὐστηρῶς τὴν θεολογίαν τοῦ Schleiermacher, ὅστις δὲν ἐπρόσεξε τὴν βαθυτέραν θεολογικὴν φύσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ ἐσχάτου τέλους καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ λυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ἐπρότεινε διὰ τὴν κάλυψιν τῶν οὐσιωδῶν ἀδυναμιῶν τῆς ὁμοκέντρου θεολογίας τοῦ Schleiermacher τὴν ἰδικὴν του «ἐλλειπτικὴν» θεολογίαν, ἣτοι τῆς ἐρμηνεύσας τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐχὶ ὡς κύκλου περιγραφομένου περὶξ ἐνὸς κεντρικοῦ σημείου, τῆς λυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ ὡς ἔλλειψιν περιγραφομένην περὶξ δύο κεντρικῶν σημείων, τῆς λυτρωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑτέρου. Τὸ δευτέρον μάλιστα σημεῖον, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ τὸ κοινὸν ἐσχατὸν τέλος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δραστηριότητος τῆς χριστιανικῆς κοινότητος⁷.

Οὕτως ὁ Ritschl, διὰ τοῦ ἐντόνου ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ περὶ τὴν ἐσχατολογία, ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ὡς τὸν ἀπεκάλεσαν, «θεολόγος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ»⁸ κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα καὶ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ διεδραμάτισαν οὐσιαστικὸν ρόλον ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ. Ὁ Emil Brunner⁹ θεωρεῖ τὸν Ritschl ὡς «τὸ δευτέρον ὀρόσημον τῆς θεολογίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος», μετὰ τὸν Schleiermacher, καὶ ὁ A. Harnack¹⁰ χαρακτηρίζει

5. Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΠΙΔΟΥ, Ἡ Θεολογία τοῦ Albrecht Ritschl (1822-1889), Ἀνάτυπον, Ἀθήναι 1969, σελ. 7.

6. Βλ. HÖK GÖSTA, Die Elliptische Theologie Albrecht Ritschl's Nach Ursprung und inneren Zusammenhang, Uppsala—Leipzig 1942.

7. Πρβλ. A. RITSCHL, Die Christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung, 3 τόμοι, Bonn 1870-74, Ἀγγλ. μετ., τόμος 3ος: The Christian Doctrine of Justification and Reconciliation. The Positive Development of the Doctrine, Edinburgh 1902², σελ. 11-13.

8. Βλ. G. LUNDSTRÖM, The Kingdom of God in the Teaching of Jesus, σελ. 3.

9. E. BRUNNER, Mediator, Ἀγγ. μετ., London 1934, σελ. 56.

10. A. HARNACK, παρὰ STEPHAN, Ritschl, ἐν R. G. G., ἔκδ. 2α, τόμ. 4ος, στ. 2045.

αὐτὸν ὡς «τὸν τελευταῖον πατέρα τῆς Ἐκκλησίας»¹¹. Ἡ θεολογία δὲ αὐτοῦ υἰοθετήθη καὶ ἀνεπτύχθη περαιτέρω ὑπὸ σειραῶς μαθητῶν αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον, ὡς φαίνεται, σχολήν¹².

Διὰ τὸν Albrecht Ritschl ὁ Ἰησοῦς τῆς Ναζαρέτ, ἂν καὶ ἐνεφανίσθη ὡς εἰς προφήτης τοῦ Ἰσραήλ, δὲν ἴδρυσεν ἐθνικὴν τινα θρησκείαν ἀλλὰ οἰκουμενικὴν τοιαύτην καὶ ὡς ὁ φορεὺς τῆς τελικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ ἐκήρυξε τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ἰησοῦ συνίστατο εἰς τὴν θεμελίωσιν αὐτῆς τῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ κήρυγμα καὶ τὰ ἔργα Αὐτοῦ μᾶς βεβαιοῦν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ὁ φορεὺς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. «Ἡ θεότης ἢ ἡ οἰκουμενικὴ κυριότης τοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ κατανοηθῆται ἐντὸς τῶν ὠρισμένων χαρακτηριστικῶν τῆς ἱστορικῆς Του ζωῆς, τονίζει ὁ Ritschl, ὡς ἐν ἰδίωμα τῆς ὑπάρξεώς Του ἐν χρόνῳ.

Ἐάν, ἐξ ἄλλου, πιστεύωμεν, ὅτι «ὁ Χριστὸς εἶναι αὐτὴν τὴν στιγμὴν Κύριος ἐπὶ τῆς κοινωνίας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἐργάζεται διὰ τὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑποταγὴν τοῦ κόσμου εἰς τὸν ἀληθῆ του τελικὸν προορισμόν, τότε ἡ κυριότης ἐπὶ τοῦ κόσμου δεόν νὰ εἶναι ἀναγνώρισιμος ὡς ἐν ἐκ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς ἱστορικῆς τοῦ Χριστοῦ ζωῆς... Ἡ διπλῆ σημασία, τὴν ὅποιαν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Χριστόν, ὡς τὸν τέλειον ἀποκαλυπτὴν τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ὡς τὸν ἐκδηλον τύπον πνευματικῆς κυριότητος ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀφ' ἑτέρου, εὕρισκει ἔκφρασιν εἰς τὸ μοναδικὸν ἰδίωμα τῆς θεότητός Του»¹³. Ἡ αὐτοσυνειδησία δὲ αὕτη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς τῆς πλήρους αὐτοαποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζει τὴν βεβαιότητα Αὐτοῦ ὡς τοῦ Μεσσίου καὶ τοῦ ἐν χρόνῳ ἀποκαλυπτομένου Κυρίου καὶ Βασιλέως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ σκέψει τοῦ Ritschl, ὅστις ἀπέκλεισε πᾶν ἐσχατολογικὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ καθαρὰν κοινωνιολογικὴν καὶ οὐχὶ ἐσχατολογικὴν ὄντοτητα, ἡ ὅποια δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ διὰ τῆς ἠθικῆς ὀργανώσεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφ' ἑνὸς καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, ἀφ' ἑτέρου. Ἡ κοινωνικὴ δὲ αὕτη ἐρμηνεία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ Ritschl¹⁴, ἦτο καὶ ἡ ἀφορμὴ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς θρησκευτικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὅτε καὶ τὸ θέμα τῆς βασιλείας τοῦ

11. Σ. Χ. ΑΓΟΥΡΙΑΟΥ, Ἡ Θεολογία τοῦ Α. Ritschl, σελ. 9.

12. Ὡς συνεχιστὰι τῶν ἰδεῶν τοῦ Α. Ritschl, ἐντὸς τῆς δευτέρας πεντηχονταετίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναφερθοῦν τὰ ὄνόματα τῶν: H. H. Wendt, W. Beyerschlag, B. Weiss, K. Lühr, J. Orr, H. C. King, καὶ τῶν σπουδαιοτέρων πάντων: J. Kaftan, W. Herrmann καὶ A. Harnack.

13. Α. RITSCHL, The Christian Doctrine of Justification, σελ. 398 (παρὰ Σ.Χ. ΑΓΟΥΡΙΑΟΥ, Ἡ Θεολογία τοῦ Α. Ritschl, σελ. 31).

14. Περὶ τῶν κοινωνικῶν ἀπόψεων τοῦ R i t s c h l ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, βλ. W. RAUSCHENBUSCH, A. Theology for the Social Gospel, N. York 1922.

Θεοῦ ἐθεάθη ὑπὸ εἰδικὸν πρῖσμα καὶ ἐτονίσθη ἐντόνωσ ὁ γήϊνος καὶ κοινωνικὸς χαρακτήρ αὐτῆς¹⁵. Ἀποστολὴ τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὸν Ritschl, ἦτο βασικῶς ἡ ἐγκαθίδρυσις μιᾶς νέας κοινωνίας, μιᾶς παγκοσμίου ἠθικῆς κοινότητος τῶν ἀνθρώπων¹⁶ ἐπὶ πνευματικῆς βάσεως, καθ' ὅσον ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὡς ἀόρατος καὶ πνευματικὴ, ἐσωτερικὴ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων κατάστασις¹⁷.

Ἀργότερον ἡ τάσις αὐτὴ ἐξεφυλλίσθη διὰ τῆς Ἀμερικανικῆς κινήσεως τῶν θρησκευτικῶν κοινωιστῶν καὶ τοῦ «Κοινωνικοῦ Εὐαγγελίου» («Social Gospel»), μὲ κύριον ἐκπρόσωπον τὸν Walter Rauschenbusch, ἡ ὁποία ἦτο οὐσιαστικῶς ἄρνησις τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ στοιχείου ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ¹⁸ καὶ ἐκτοπισμὸς τῆς ἐσχατολογικῆς διαστάσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁹.

4. D. F. Strauss

Ὁ D. F. Strauss (1808-1874), μαθητῆς τοῦ F. C. Baur, ἐξέδωσε τὸ ἔτος 1835 τὸ ἔργον του περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ, τὸ ὁποῖον βασικῶς ἐστηριζέτο ἐπὶ μιᾶς ριζοσπαστικῆς ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν περὶ τοῦ Ἰησοῦ εὐαγγελικῶν διηγήσεων. Αἱ πρὸ αὐτοῦ μελέται, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ, εἴτε ἦσαν ὀρθόδοξοι ἐρμηνεῖαι ἀποδοχῆς τῆς δυνατότητος ἐπεμβάσεως τοῦ ὑπερφυσικοῦ στοιχείου ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, εἴτε ἦσαν ὀρθολογιστικαὶ προσπάθειαι ἀντιμετωπίσεως τῶν ὑπὸ τῆς Βίβλου ἀναφερομένων γε-

15. Ἐκπρόσωποι τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ὑποστηρικταὶ τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι: εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ J. R. Campdell, εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ Wilfred Monod καὶ ὁ Elie Gounelle, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν ὁ R. Backer, εἰς τὴν Δανίαν ὁ F. Linderberg καὶ ὁ V. Ammundsen καὶ εἰς τὴν Σουηδίαν ὁ Natanael Bescow, ὁ Sam. Thysell καὶ ὁ Sigurd Westman. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν προέβησαν καὶ εἰς τὴν ἴδρυσιν ὀργανισμῶν Χριστιανικῆς Κοινωνικῆς Ζωῆς καὶ εἰς τὴν συγκρότησιν πολιτικῶν Χριστιανοδημοκρατικῶν κομμάτων, κινούμενοι ὑπὸ ἀντιλήψεων μιᾶς ἐπικειμένης πρακτικῆς ἐμφανίσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (βλ. C. BLUMHARDT, Vom Reiche Gottes, Berlin 1925· Ihr Menschen seid Gottes, Zürich-Leipzig 1936).

16. A. RITSCHL, The Doctrine of Justification and Reconciliation, σελ. 446: «Ἡ βιοτὴ (τοῦ Ἰησοῦ) ἐντὸς αὐτῆς τῆς σφαίρας εἶναι τόσον ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸν παγκόσμιον ἠθικὸν νόμον ὅσον ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας εἶναι ἱδρυτῆς καὶ τὴν ὁποίαν στέργει ὡς τὴν εἰδικὴν προσωπικὴν ἀποστολήν Του, εἶναι τὸ ὑπέρτατον τέλος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναδύεται ὁ ὑπέρτατος ἠθικὸς νόμος» (παρὰ Σ. X. ΑΓΟΥΡΠΙΟΥ, Ἡ Θεολογία τοῦ A. Ritschl, σελ. 33).

17. Διὰ τὴν θεολογίαν τοῦ A. Ritschl καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἀντιλήψεων του βλ. P. HEFNER, Faith and the Vitalities of History, N. York 1966.

18. Βλ. τοὺς κυρίους ἐκπρόσωπους τῆς τάσεως αὐτῆς: B. W. Bacon, W. P. Du Bose, W. H. Robinson, H. J. Cadbury, F. C. Grant.

19. Οἱ σημαντικώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς κινήσεως αὐτῆς τοῦ «Κοινωνικοῦ Εὐαγγελίου» («Social Gospel») εἶναι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὁ F. G. Peabody, ὁ S. Matthews καὶ κυρίως ὁ Walter Rauschenbusch.

γονότων ὡς ὑπερφυσικῶν καὶ θείων. Ὁ Strauss, ὅμως, ἔναντι τῶν δύο αὐτῶν προηγουμένων ἐρμηνευτικῶν τάσεων προτείνει μίαν τρίτην, ἐκείνην τῆς «μυθικῆς ἐρμηνείας», τὴν ὁποίαν ἐθεώρησεν ὡς ἐναλλακτικὴν καὶ συμβιβαστικὴν τῶν προηγουμένων.

Διὰ τὸν Strauss, τὰ Εὐαγγέλια μᾶς παρέχουν, ἀσφαλῶς, μίαν βάσιν ἱστορικὴν. Αὕτη, ὅμως, διαμορφωθεῖσα καὶ ἐξωραϊσθεῖσα ἀναλόγως ὑπὸ τῆς πίστεως τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος, μᾶς ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ οὕτω, σήμερον, καθίσταται ἀδύνατος πᾶσα προσπάθεια συγγραφῆς τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐσχατολογικῶν θεμάτων, τὰ Εὐαγγέλια, τὰ ὁποῖα εἶναι κείμενα τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος, κατὰ τὸν Strauss, ἐδραιοῦν τὰς ἀπόψεις των ἐπὶ ἀρχαίων παλαιοδιαθηκικῶν ἐπισοδειῶν, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν καταλλήλως διὰ τὰς ἐσχατολογικὰς καὶ μεσσιανικὰς ἀντιλήψεις τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας²⁰.

Οὕτως, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Strauss ἐπέδρασε μεγάλως εἰς τὰς περὶ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ ἀντιλήψεις τῶν συγγραφέων τοῦ ἰθ' αἰῶνος καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ E. Renan, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς «μυθικῆς» ἐρμηνευτικῆς του τάσεως ἐδημιούργησε τὰς πρώτας προϋποθέσεις τῆς θεολογίας τῆς «ἀπομυθεύσεως» τῶν ἐσχατολογικῶν ἀπόψεων τῆς Κ. Διαθήκης, κατὰ τὸν παρόντα εἰκοστὸν αἰῶνα.

5. E. Renan - T. Colani

Εἰς τὴν ἴδιαν περίοδον τῆς δευτέρας πεντηκονταετίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ὁ E. Renan (1823-1892) καὶ ὁ T. Colani (1824-1888) προσβάλλουν καὶ οὗτοι τὴν ἀδιαφορίαν τῆς θεολογίας περὶ τὸ ἐσχατολογικὸν θέμα. Τὸ ἔτος 1863 ὁ πρῶτος κατευθύνει τὴν προσοχὴν τῆς ἐρέυνης εἰς τὰς ἐσχατολογικὰς ἀπόψεις τοῦ Ἰησοῦ²¹ καὶ ὁ δεύτερος τὸ ἐπόμενον ἔτος 1864, ἀναγνωρίζων οὐσιαστικῶς τὸν Ἰουδαϊκὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἰησοῦ τῶν Εὐαγγελίων, ἐκάλεσε τὴν ἔρευναν ὅπως ἀπομακρύνῃ καὶ ἐξαλείψῃ ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν κειμένων πάντα τὰ ἐσχατολογικὰ χωρία²², τὰ ὁποῖα ἢ κριτικὴ μέθοδος τῆς ἐποχῆς του παρουσίαζεν ὡς μὴ γνήσια²³. Ὁ Ernest Renan προεκάλεσε μάλιστα τὴν σύγχρονον αὐτοῦ θεολογικὴν γενεάν διὰ τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν παλαιῶν ἰσχυρισμῶν καὶ ἀντιλήψεων περὶ τῆς ἐσχατολογίας. Ὁ G. R. Beasley-Murray, λέγει ὅτι ὁ Renan δὲν ἦτο καθόλου πρωτότυπος εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν αὐτοῦ μέθοδον τῆς

20. Βλ. D. F. STRAUSS, Das Leben Jesu, Kritisch Bearbeitet, τόμ. 1-2, Tübingen 1870.

21. E. RENAN, La Vie de Jésus, Paris 1863, Ἀγγλική μετ., The Life of Jesus, London 1935.

22. Βλ. T. COLANI, Jésus-Christ et les Groyances Messianiques de son Temps, Strasbourg 1864.

23. G. LUNDSTRÖM, The Kingdom of God in the Teaching of Jesus, σελ. 28.

ἔσχατολογίας²⁴, διότι, ἐνῶ τὸ παρελθὸν τοῦ ἔδιδε πλούσιον σχετικὸν ὕλικόν, ἡ προσφορά τοῦ ἀπέβη ἀρνητικῆ.

Κατὰ τὸν Renan ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ Ἰησοῦ ἦτο ἡ ἐδραίωσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ βασιλεία αὕτη παρουσιάζεται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ ἄλλοτε μὲν ὡς ἀποκαλυπτικὸν δράμα, ἄλλοτε δὲ ὡς πνευματικὴ σωτηρία. Τὸ μεγαλειῶδες τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων, τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς κοινωνικοθρησκευτικῆς ἀφ' ἑτέρου²⁵. Ἡ ἔσχατολογικὴ ἐλπὶς τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἀκολούθων Αὐτοῦ, κατὰ τὸν Renan, ἀπεδείχθη ψευδής· ἰκάνωσεν ὅμως τούτους νὰ ἀνθέξουν γενναίως ἕως τὸ τέλος. Ἐπομένως, καὶ πάλιν κατὰ τὸν Renan, ἡ ἔσχατολογικὴ ἐλπὶς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ποιητικὴ τις ἔκφρασις ἐντὸς τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Renan, ἔστω καὶ ἀρνητικῶς, συνίσταται εἰς τὸν μετέπειτα περὶ τὴν ἔσχατολογίαν διάλογον, ὅστις συνεχίζεται ἕως τῆς σήμερον. Ὁ Timothy Colani μάλιστα ἀντετάχθη σθεναρῶς εἰς τὰς θέσεις τοῦ Renan· ἡ δὲ ἀντίθεσις αὕτη ἐξηγήρωσεν ἰδιαίτερος τὸν D. F. Strauss, ὅστις καὶ προέβη εἰς τὰς γνωστάς καὶ ἀρνητικὰς αὐτοῦ θέσεις ἔναντι τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων²⁶, καθ' ὅσον τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ Renan, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίδρασις εἶναι μεγάλη, θεωρεῖ τὸ ὑπερφυσικὸν ὡς μὴ πραγματικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ προσφέρει εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἕναν Ἰησοῦν καθαρῶς ἀνθρώπινον καὶ μόνον.

6. J. Weiss

Εἰς τὸν ἔσχατολογικὸν τοῦτον διάλογον λαμβάνουν μέρος, ἐν συνεχείᾳ, οἱ W. Beyschlag, S. Kopff, A. Réville, G. Volkmar, J. Wellhausen, C. Weizsäcker, T. Keim, O. Pfeiderer, H. H. Wendt, W. Baldensperger, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν J. Weiss (1863-1914), ὅστις θεωρεῖται ὡς ἐξαιρέσις εἰς τὴν ὅλην αὐτὴν σειρὰν τῶν προηγουμένων αὐτοῦ ἐρευνητῶν τῆς Κ. Διαθήκης, οἱ ὅποιοι τόσον τραγικῶς ἠγνόησαν τὸ ἔσχατολογικὸν στοιχεῖον τῶν Εὐαγγελίων, ἢ ἐξήγησαν τοῦτο ὡς μίαν προσπάθειαν τῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης νὰ συμβιβάσουν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν σκέψιν τοῦ εὐαγγελικοῦ περιεχομένου μετ' αὐτὴν ταύτην τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τοῦ πρώτου αἰῶνος²⁷. Διὰ τοῦτο

24. G. R. BEASLEY—MURRAY, A Century of Eschatological Discussion, σελ. 312.

25. E. RENAN, The Life of Jesus, σελ. 145 κ. ἐξ. Πρβλ. G. R. BEASLEY—MURRAY, A Century of Eschatological Discussion, σελ. 312.

26. Περὶ τῶν θέσεων τοῦ E. Renan καὶ D. F. Strauss ἔναντι τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βλ. ΓΡ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ, Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, Ἀθήναι 1937³, σελ. 16 κ. ἐξ.

27. Ὁ OSCAR CULLMANN ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Christ and Time (ἀγγλ. μετ.),

ἀκριβῶς τὸ ἐσχατολογικὸν περιεχόμενον τῆς Κ. Διαθήκης ἐθεωρήθη ὡς ξένον στοιχείον, τὸ ὅποιον δὲν συμβιβάζεται καὶ δὲν ἐγγίζει τὰς κεντρικὰς ἀληθείας τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων²⁸.

Μὲ τὴν ἐμφάνισιν, ὅμως, τοῦ J. Weiss εἰς τὸ θεολογικὸν προσκίνηον καὶ ἰδιαίτερος μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου του *Die Predigt Jesus vom Reiche Gottes*, τὸ ἔτος 1892²⁹, ἀρχεται, οὐσιαστικῶς, καὶ ἡ σύγχρονος ἱστορικὴ κριτικὴ συζήτησις περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Weiss εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι, ἐν τελικῇ ἀναλύσει, κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ, μίᾳ ἀπερισχόουσα θεία καταταγίς, ἡ ὁποία εἰσορμᾷ ἐντὸς τῆς ἱστορίας νὰ καταστρέψῃ καὶ νὰ ἀνακαινίσῃ· μίᾳ καταταγίς, τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος οὔτε δύναται νὰ φέρῃ οὔτε νὰ σταματήσῃ³⁰. Ἡ διδασκαλία δὲ αὕτη τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ συμπίπτει, κατὰ τὸν Weiss, μὲ τὰς ἀποκαλυπτικὰς ἀντιλήψεις, καθ' ὅσον ἡ θεία αὕτη «καταταγίς» ἐπίκειται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ὡς μέλλουσα ἀποκαλυπτικὴ βασιλεία εἶναι ἐπικείμενον γεγονός τοῦ ἀμέσου μέλλοντος. Ὁ Ἰησοῦς, ἐπομένως, χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ τὰς παλαιὰς Ἰουδαϊκὰς ἀποκαλυπτικὰς ἀντιλήψεις, οὐσιαστικῶς συνεχίζει αὐτάς.

Οὕτως, ὁ Johannes Weiss παρουσιάσθη ἐν τῷ θεολογικῷ διαλόγῳ περὶ τῆς ἐσχατολογίας μὲ καταπληκτικὴν ζέσιν καὶ ὀρμῆν. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα αὐτοῦ ἦτο ἡ τόλμη. Ἀπετόλμησε πραγματικῶς νὰ ἔλθῃ ἀντιμέτωπος πρὸς τὰς κυριαρχούσας ἐρμηνευτικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι τελείως διάφορον τοῦ O. Schmoller³¹, ὅστις θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ J. Weiss καὶ τοῦ διδασκάλου του A. Ritschl. Ὁ J. Weiss κατενόησε καλύτερον παντὸς ἄλλου, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ A. Ritschl περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶναι ξέναι πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Εὐαγγελίων καὶ τελείως διάφοροι πρὸς αὐτάς τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἠσκῆσεν ἐπ' αὐτῶν τὴν πλέον ἀξιόλογον κριτικὴν,

London 1965 καὶ εἰς τὰς σελ. 85-86 ἀντιτίθεται εἰς τὰς ἀπόψεις ὄλων ἐκείνων, ὅτινες δέχονται ὅτι ὁ ἀρχικὸς Χριστιανισμὸς εἶχε τὸν ἴδιον ἐσχατολογικὸν προσανατολισμὸν μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς ἐποχῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς τῶν πρώτων ἡμερῶν εἶχε καὶ αὐτὸς ἓνα ἔντονον ἐσχατολογικὸν προσανατολισμὸν δὲν μᾶς παρέχει, νομίζομεν, τὸ δικαίωμα συμβιβασμοῦ καὶ ταυτίσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰουδαϊστικοῦ τοιοῦτου.

28. Πρβλ. C. K. BARRETT, *New Testament Eschatology*, σελ. 152.

29. J. WEISS, *Die Eschatologische Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, Göttingen 1892. Τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερον ἐσχατολογικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ Weiss ἐκυκλοφόρησε κατὰ τὴν πρώτην ἐκδοσιν αὐτοῦ εἰς 67 σελίδας καὶ μετὰ τὴν κριτικὴν, ἥτις τοῦ ἠσκήθη, ἐκυκλοφόρησεν εἰς δευτέραν ἐκδοσιν τὸ ἔτος 1900, ἀνερχόμενον εἰς 214 σελίδας, τὴν φορὰν αὐτῆν.

30. N. PERRIN, *Eschatology and Hermeneutics: Reflections on Method in the Interpretation of the New Testament*, ἐν J. B. L., 93, (1, 1974), σελ. 4.

31. O. SCHMOLLER, *Die Lehre vom Reiche Gottes, in den Schriften des Neuen Testaments*, Leiden 1891.

καταδείξας ὅτι αἱ ρίζαι τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ritschl ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δύνανται νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὴν θεολογίαν τῆς Διαφωτίσεως καὶ κυρίως εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Kant καὶ οὐχὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν Εὐαγγελίων³².

Διὰ τοῦτο ἀπεμάκρυνεν ὁ Weiss τὴν ἔρευναν ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν οὐσιωδῶς διάφοροι καὶ ξένοι πρὸς τὸν κόσμον, εἰς τὸν ὅποιον ἐκήρυξεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ πρὸς τὸ θεολογικὸν περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ. Ὁ ἴδιος δὲ τὰς ἐρέυνας αὐτοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐδραιοῖ ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν κειμένων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων καὶ ἀδιαφορεῖ πλήρως διὰ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἰησοῦ καὶ τοῦ συγχρόνου του Ἰουδαϊκοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὸ ὅποιον ἀψηχάλει τοὺς ἐρευνητὰς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Οὕτως ὁ J. Weiss τίθεται ἀντιμέτωπος καὶ πρὸς ἐκείνους ἐκ τῶν μελετητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀγνοοῦν ἢ ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ θέματα τῆς ἐσχατολογίας καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι δέχονται τὴν ἐσχατολογίαν τῶν Εὐαγγελίων ὡς μίαν ἀπλήν καὶ μόνον ἐξέλιξιν Ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων καὶ τοποθετοῦν τὴν πραγμάτωσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον τῶν ἐσχάτων χρόνων.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ J. Weiss εἶναι κατὰ πρῶτον, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς βασιλείας, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα, ἱστορικῆς τινος ἐξελέξεως, ἀλλὰ καρπὸς τῆς θαυματουργικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς βασιλέως ἐν τῇ ἱστορίᾳ³³ καὶ κατὰ δεύτερον, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς παρουσιάζεται εἰς τὰ κείμενα, εἶναι σαφῶς «θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ καὶ οὐχὶ ἡ θ ι κ ῆ ὀ ν τ ὀ τ η ς»³⁴. Περαιτέρω, κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ J. Weiss, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ μέγιστον τελικὸν θαῦμα, ἔχει σαφῶς μελλοντικὴν ἀναφορὰν καὶ ὅτι ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ ἀνεμένετο ἐν τῷ ἐγγύς μέλλοντι³⁵.

Ἡ ἐγγύτης αὕτη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν παρούσης ἐμπειρίας καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο ἐδέχετο ὁ J. Weiss τὴν ἐν τῷ παρόντι παρουσίαν αὐτῆς. Πάντως ἐκάστη ἀνθρωπίνη δραστηριότης διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐτῆς ἀπερίφθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν Του, τονίζει ὁ J. Weiss· εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀπόκειται μόνον νὰ προσεύχωνται διὰ τὴν ἔλευσιν αὐτῆς³⁶. Ἀναμφισβητήτως ὁ Ἰησοῦς ἀνέμενε τὴν ἄμεσον ἔλευσιν τῆς βασι-

32. G. LUNDSTRÖM, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, σελ. 35.

33. J. WEISS, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, Göttingen 1900², σελ. 2-11 κ. ἐξ.· *Die Idee des Reiches Gottes in der Theologie* (Vorträge der Theol. Konferenz zu Giessen, No 16), Giessen 1901, σελ. 111 κ. ἐξ.

34. G. LUNDSTRÖM, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, σελ. 41.

35. Εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν βιβλικῶν ἐκφράσεων «ἤγγικεν», «ἐγγύς ἐστι», «ἐφθάσεν» (J. WEISS, *Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes*, 1900², σελ. 70 κ. ἐξ.).

36. J. WEISS, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 73 κ. ἐξ.

λείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς ἐλεύσεως ταύτης θὰ ἐφανεροῦτο ὡς Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου. Τώρα ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται ὡς εἷς προφήτης καὶ διδάσκαλος καὶ διεκδικητὴς τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ μελλοντικός Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου, ὡς ὁ Μεσσίας Designatus, ὁ Μεσσίας Futurus³⁷.

Ἡ προσπάθεια αὐτῆ τοῦ J. Weiss, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἀργότερον ὁ A. Schweitzer ἐθεωρήθη ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιότερων προσπαθειῶν τοῦ αἰῶνος μας διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ θέματος τῆς ἐσχατολογίας. Κατὰ τὴν ἀποψίν του τὸ πλέον διακριτικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐσχατολογικῆς κατανοήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἦτο ἡ πεποίθησις Αὐτοῦ, ὅτι ὁ χρόνος τῶν ἀποφασιστικῶν γεγονότων ἤδη ἔχει ἔλθει ἐγγύς. Γὰ ἀποφασιστικὰ δὲ αὐτὰ ἐσχατολογικὰ γεγονότα θὰ πραγματοποιηθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ ἢ τὸ ἀργότερον ἐντὸς τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς μερικῶν συγχρόνων Του.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ τοῦ Weiss, ἐθεωρήθη, κατ' ἀρχήν, λίαν ἐπικίνδυνος ὑπὸ τῆς παραδοσιακῆς θεολογίας, διότι ἐπεκαλέσθη τὴν φιλελευθέραν προτεσταντικὴν περὶ Χριστοῦ εἰκόνα, ὡς διδασκάλου μόνον συγχρόνων Του ἀληθειῶν καὶ ἠθικῶν ἀντιλήψεων καὶ διότι ἔθεσεν, οὕτως, ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν παραδοσιακὴν ἐν τῇ Δύσει προτεσταντικὴν καὶ ρωμαιοκαθολικὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Δ' Εὐαγγελίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος³⁸. Μετὰ πολλῶν δυσταγμῶν, ὅμως, οἱ γερμανοὶ ἱστορικοὶ καὶ κυρίως οἱ κριτικοὶ R. Bultmann, M. Dibelius καὶ H. Windisch, ἀπεδέχθησαν γενικῶς τὴν βασικὴν κατεῦθυνσιν τῶν J. Weiss καὶ A. Schweitzer, ἰδιαίτερος δὲ τὴν ἀποψίν των ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀνέμενε τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἐγγύς μέλλον.

Ἡ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως αὐτῆς ἔμελε νὰ παύξῃ βασικὸν διαμορφωτικὸν ρόλον εἰς τὴν μετέπειτα θεολογίαν τῆς Δύσεως, διότι ἐθεωρήθη ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐσχατολογικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τελικῶς ὑπέσκαψε καὶ τὴν ἀυθεντικότητά Του, ἐφ' ὅσον ἔσφαλεν ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἐλεύσεως τῆς βασιλείας. Καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἐτέθη τὸ ἐρώτημα: ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς ἔσφαλεν ἐπὶ τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ σημείου τῆς διδασκαλίας Του, διατὶ νὰ μὴ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἔσφαλε καὶ ἐπὶ ἄλλων θεμάτων, ὡς ἐπὶ τῆς σχέσεως καὶ συγγενείας Του μετὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς φύσεως καὶ τῆς μορφῆς τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων³⁹. Οὕτως ἤρχισε μία ἀλυσιδωτὴ προβληματολογία ἐπὶ τοῦ προσώπου, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ τῶν Εὐαγγελίων.

Πάντως τὸ ἔργον τοῦ Weiss, ὡς λέγει ὁ R. Bultmann, εἶναι ἔργον

37. J. WEISS, Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes, σελ. 156-175. Πρβλ. G. LUNDSTRÖM, The Kingdom of God in the Teaching of Jesus, σελ. 41.

38. Βλ. R. H. HIERS, The Kingdom of God in the Synoptic Tradition, σελ. 2.

39. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ G. E. LADD, Jesus and the Kingdom, N. York 1964, σελ. 136 ἐξ.

τὸ ὁποῖον ἤνοιξε μίαν νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν θεολογικὴν ἔρευναν, καθὼς ὅσον ἀνέτρεψε τὴν μέχρι τοῦδε γενικῶς ἀποδεδεγμένην ἐρμηνείαν. Ὁ Weiss μᾶς ἔδειξεν ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν συνυπάρχει μετὰ τοῦ κόσμου τούτου καὶ δὲν φύεται ἐντὸς τῆς ἱστορίας, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον φύσεως ἐσχατολογικῆς⁴⁰.

Ἀσφαλῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπογραμμίσῃ λάθη καὶ παραλείψεις εἰς τὰς θέσεις τοῦ ὄντως μεγάλου τούτου θεολόγου καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῆς ὑπερβολικῆς διογκώσεως τοῦ ἐσχατολογικοῦ στοιχείου τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῆς ἐμφάσεως μόνον ἐπὶ τῆς μελλοντικῆς καὶ ὑπερφυσικῆς διαστάσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Αἱ ὑπάρχουσαι, ὅμως, παρανοήσεις καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐρεύνης παρουσιαζόμενα λάθη δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τῆς ἐπαναστατικῆς προσφορᾶς τοῦ J. Weiss ἐπὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ θέματος, κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς διὰ τὴν θεολογίαν χρόνους τῆς φιλελευθέρως ἐρεύνης. Διότι αἱ θέσεις τοῦ J. Weiss ἦσαν μίαν τολμηρὰ ἐπιθέσις ἐναντίον τῆς φιλελευθέρως θεολογίας τῆς ἐποχῆς του καὶ μίαν καθαρὰ πρόκλησις διὰ σοβαρὰν συζήτησιν τῶν ἐσχατολογικῶν προβλημάτων⁴¹. Ἡ συζήτησις αὕτη, ἄνευ ἀμφιβολίας, μᾶς ἔδωσε σημαντικοὺς καρπούς. Ὁ J. Weiss δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρόδρομος τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν τῆς ἐσχατολογίας τοῦ αἰῶνος μας καὶ ἐκεῖνος ὅστις προώθησε τὴν θεολογικὴν σκέψιν διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν συγχρόνων σχολῶν ἐρμηνείας τῆς ἐσχατολογίας, ὥστε ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ διὰ πολλῶν σκοπέλων νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς μίαν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἐσχατολογικῶν ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων τῆς K. Διαθήκης. Ὅθεν, ἀναμφισβητήτως, ὁ σύγχρονος διάλογος τῆς θεολογίας περὶ τὴν ἐσχατολογίαν ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν J. Weiss. Τὰ ἐρωτήματα, ἅτινα ἠγέρθησαν ἔκτοτε, ἦσαν ἐρωτήματα δομῆς καὶ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τῆς καινοδιαθηκικῆς ἐσχατολογίας ἐξεταζόμενα εἰδικώτερον ἐν συσχετίσει πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δευτέρας Ἐλευσεως ἢ Παρουσίας τοῦ Κυρίου.

Βεβαίως ἡ περίπτωσις τοῦ Weiss δὲν πρέπει ν' ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὴν καθόλου θεολογικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ὠρίμανσις τῆς θεολογίας του μάλιστα θὰ ἠδύνατο ἴσως ν' ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ θεολογικὴν ζύμωσιν καὶ κυρίως εἰς τὰς σημαντικὰς θεολογικὰς φυσιογνωμίας, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐπλαισίωσαν καὶ τὸν ἐπαίδευσαν, ἀνεξαρτήτως ἐὰν οὗτος ἤσκησεν ἀργότερον αὐστηρὰν κριτικὴν ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἀπόψεων των.

40. R. BULTMANN, *Jesus Christ and Mythology*, N. York 1958, σελ. 12.

41. Συγγενεῖς πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ J. Weiss εἶναι οἱ: W. Wrede, G. Dalman, G. Schnedermann, F. Krop καὶ E. Stäpfer. Ἀντίθετοι αὐτοῦ ἐτάχθησαν οἱ: H. H. Wendt, J. Stalker, A. Klöpffer, W. Lütgert καὶ A. Schlatter. Ἐνῶ μίαν ἐνδιάμεσον συμβιβαστικὴν θέσιν ἐκράτησαν οἱ: W. Bousset, ἀν καὶ ἦτο κύριος ἀντίπαλος τοῦ Weiss, A. Titius, E. Haupt, H. Gunkel καὶ H. J. Holtzmann. Οἱ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς καὶ τὰς τρεῖς βασικώτερας ἐρμηνευτικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ J. Weiss ἕως τὸ ἔτος 1901, ἔτος ἐμφανίσεως τοῦ A. Schweitzer, τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς νέας ἐποχῆς τῶν ἐσχατολογικῶν συζητήσεων κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΕΔΡΑΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ J. WEISS
 ΔΙΑ ΤΗΣ «ΣΥΝΕΠΟΥΣ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑΣ» —
 «KONSEQUENTE ESCHATOLOGIE»
 ΤΟΥ ALBERT SCHWEITZER

Ὁ J. Weiss ἐσημείωσε μὲ τὸ ἔργον του, ὡς εἶδομεν, μίαν ἀξιόλογον στροφὴν ἐν τῇ βιβλικοκριτικῇ θεολογίᾳ. Ἡ στροφή αὕτῃ ἐνισχύθη καὶ ἡδραιώθη οὐσιαστικῶς διὰ τῆς παρουσίας εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα τοῦ Albert Schweitzer¹. Οἱ δύο οὗτοι κορυφαῖοι μελετηταὶ ἀνεγνώρισαν καὶ κατέστησαν σαφὲς ἐν τῇ ἐσχατολογικῇ συζητήσει τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀποκαλυπτικὴ ἦτο θεμελιώδης στοιχεῖον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὅτι αἱ ὑπάρχουσαι ἀντιεσχατολογικαὶ ἀπόψεις ἐν τῇ θεολογίᾳ δὲν ἀπηχοῦν σοβαρὰν ἱστορικὴν ἀνάλυσιν τῶν κειμένων, ἀλλὰ καθαρὰς νεωτεριστικὰς τάσεις².

Οὕτω, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ κ' αἰῶνος, ὁ Weiss καὶ ὁ Schweitzer ἐθεώρησαν καὶ ἐπρόταξαν τὴν ἐσχατολογίαν ὡς τὸ πλέον διεισδυτικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Κ. Διαθήκης, ἀναγνωρίζοντες συγχρόνως καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐσχατολογίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῶν μεταγενεστέρων δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Schweitzer, ἰδιαιτέρως, συσχετίζων τὰς περὶ τοῦ Ἰησοῦ συνοπτικὰς διηγήσεις μετὰ τῶν ἀποκαλυπτικῶν στοιχείων, ἐθεώρει αὐτὰς ὡς τὴν δικλῖδα διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ κατανοήσωμεν τὸν ἱστορικὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν ἀρχικὸν Χριστιανισμόν. Ἀσφαλῶς ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐρμηνεία περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ εἶναι γενικῶς οἰκεία πρὸς αὐτὴν τοῦ Weiss, πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀκολουθῶν ὁ Schweitzer διάφορον ὁδὸν καταλήγει εἰς τὰ αὐτὰ σχεδὸν μετὰ τοῦ Weiss συμπεράσματα.

Ὁ A. Schweitzer θεωρεῖται ὡς συνεχιστὴς τοῦ J. Weiss. Οὗτος

1. Ὁ A. SCHWEITZER, ἦτο εἰκοσι καὶ ἕξ ἐτῶν ὅτε ἐξέδωκε τὸ ἔτος 1901 τὸ ἔργον αὐτοῦ περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ: *Das Messianitäts und Leidensgeheimnis, Eine Skizze des Lebens Jesu*, Tübingen — Leipzig 1901. Ἀγγλ. μετ., *The Mystery of the Kingdom of God, The Secret of Jesus' Messiahship and Passion*, London 1956, τὸ ὁποῖον καὶ ἐθεωρήθη ἀναμφισβητήτως ὡς ἡ ἀξιολογωτέρα προσφορά ἐν τῷ ἐσχατολογικῷ διαλόγῳ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος.

2. Βλ. G. E. LADD, *Jesus and the Kingdom*, σελ. 4.

ὁμως ἀνέπτυξε τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀπόψεις του, ἀναλυτικώτερον τοῦ προκατόχου του, καὶ τὰς παρουσίασεν εἰς τὸ εὐρύτερον θεολογικὸν κοινὸν περισσότερον ἐκλαϊκευμένας. Ὁ Schweitzer κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν μεγαλυτέρων προσπαθειῶν τῆς συγχρόνου θεολογίας πρὸς κατανόησιν τῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῆς Κ. Διαθήκης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐσχατολογίαν αὐτῆς. Τὸ ὄνομά του εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὴν «συνεπιῆ ἐσχατολογία», τὴν «Consistent Eschatology» ἢ τὴν «Thoroughgoing Eschatology» («Konsequente Eschatologie»). Ἡ προσπάθεια αὕτη διὰ μίαν «συνεπῆ ἐσχατολογικὴν ἐρμηνείαν» τοῦ Ἰησοῦ εἰσήγαγεν εἰς τὸν διάλογον ἓν νέον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο πλέον νὰ διαδραματίσῃ τόσον σοβαρὸν ρόλον εἰς τὰς μελλοντικὰς προσπάθειας ἐρμηνείας τῆς ἐσχατολογίας.

Ἡ ἱστορία τοῦ δόγματος εἶναι τὸ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ταλαιπωρεῖ τὴν σκέψιν τοῦ Schweitzer³ καὶ αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ στρέφονται εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τούτου. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ Schweitzer ἐφαρμόζει τὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς θεολογίας⁴ καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης προσπαθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ ἀπλῆν τινα θεμελιώδη σκέψιν, ἣ ὅποια νὰ φανερώνη τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς δογματικῆς⁵. Ὁ Schweitzer πιστεύει πραγματικῶς ὅτι εὐρίσκει τὴν ἀπλῆν αὐτὴν καὶ θεμελιώδη σκέψιν, τὴν ἐρμηνεύουσάν τὴν ἀνάπτειν τοῦ δόγματος, ἐν τῷ ἐσχατολογικῷ ὕλικῷ καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς θεολογίας τοῦ Παύλου⁶.

3. Ἀσφαλῶς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ ADOLF HARNACK, *History of Dogma*, βλ. Ἀγγλ. μετ., vols. I-VI, N. York 1961.

4. Βλ. A. SCHWEITZER, *The Mysticism of Paul the Apostle*, Ἀγγλικὴ μετ., London 1953, σελ. IX. Τὸ ἔργον τοῦτο θεωρεῖται ὡς ἡ ἀξιολογώτερα θεολογικὴ προσφορὰ τοῦ Schweitzer, ἐνθα χειρίζεται τὸ θέμα αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἀληθῆ κλασσικὸν (O. CULLMANN, *Christ and Time*, σελ. 29, σημ. 14).

5. Ὁ SCHWEITZER, χαρακτηρίζει τὴν ἐσχατολογίαν ὡς εἶδος τι «δογματικῆς ἱστορίας», ἥτις εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ ἐξυποῖ αὐτὴν (*The Quest of The Historical Jesus*, 1954³, σελ. 349). Καὶ εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ Schweitzer παρουσιάζονται οὐσιαστικῶς αἱ αὐταὶ τάσεις ὡς καὶ εἰς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον *The Mystery of the Kingdom of God*, ἐνθα ἐγένετο ἡ προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς καθόλου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐσχατολογικῶν τοῦ Schweitzer τοποθετήσεων, μῆς «Futuristic» ἐσχατολογίας.

6. N. Q. HAMILTON, *The Holy Spirit and Eschatology in Paul*, ἐν S. J. Th., *Occasional Papers No 6*, Edinburgh 1957, σελ. 43. Πράγματι ὁ Schweitzer εὐρίσκει «πλήρη συμφωνίαν μεταξὺ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου καὶ ἐκείνης τοῦ Ἰησοῦ», καθ' ὅσον ἡ σκέψιν τοῦ Παύλου ἐδεσπόζετο ὑπὸ τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας (βλ. *The Mysticism of Paul the Apostle*, σελ. VII). Καὶ ὁ Παῦλος, κατὰ τὸν Schweitzer, ἐθεώρετ' τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ ὡς τὸ κρίσιμον σημεῖον ἐγκαινιάσεως τῆς Μεσσιανικῆς ἐποχῆς ('Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 64). Οὕτως, ἐν τῇ σκέψει τοῦ Schweitzer, ὁ Ἰησοῦς ἐταυτίσθη πλήρως με-

Ἡ ἐσχατολογία, ἐπομένως, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Schweitzer γίνεται τὸ ὄργανον κατανοήσεως τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ διὰ τοῦ ὄργάνου τούτου προσπαθεῖ πλέον νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ καινοδιαθηκικοῦ μηνύματος καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἀπολύτως βέβαιος ὁ Schweitzer ὅταν τονίζει ὅτι «ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς (τοῦ Ἰησοῦ) ἦτο πλήρης ἐσχατολογικοῦ ἐνδιαφέροντος»⁷ καὶ ὅτι πρέπει πάντοτε νὰ συνεχίζεται ἐκ νέου ἢ προσπάθεια διὰ νὰ ἐνοήσωμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ ἄλλοι ἀκόλουθοι αὐτοῦ ἔζων ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐντὸς μιᾶς ἐνθουσιαστικῆς καταστάσεως ἐντάσεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν⁸. Ὁ Schweitzer ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἐσχατολογικῆς ἀτμοσφαιρας καὶ ἐντὸς τῶν ἐσχατολογικῶν ἐρμηνειῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Παύλου εὐρίσκει τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ιστορικῆς γενέσεως καὶ ἐξελιξέως τοῦ δόγματος, ἡ ὁποία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ καταλήγει εἰς τὴν θεολογίαν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ λύσις αὕτη, θεωρουμένη δογματικῶς διὰ τοῦ ἐσχατολογικοῦ πρίσματος, ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς «συνεποῦς ἐσχατολογίας».

Τὸ εἶδος τῆς ἐσχατολογίας, τὸ ὁποῖον ὁ Schweitzer εἰσάγει, ἐν τῇ θεολογικῇ ἐπιστήμῃ, εἶναι ἡ «μ ε λ λ ο ν τ ι κ ῆ» («Futuristic») ⁹, ἀποκαλυπτικὴ καὶ κοσμο-αρνητικὴ ἐσχατολογία¹⁰, καθ' ὅσον ἐδέχετο, ὅτι ἡ ζωὴ, τὸ ἔργον καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ¹¹ ἐκυριαρχοῦντο ὑπὸ μιᾶς ἐντόνου ἐσχατολογικῆς προσδοκίας¹² ἀναμονῆς τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ

τὰ τῆς μεταγενεστέρως ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς (Πρβλ. M. WERNER, *The Formation of Christian Dogma*, σελ. 14).

7. A. SCHWEITZER, *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 348.

8. A. SCHWEITZER, 'Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 384.

9. Ὁ Schweitzer δέχεται ὅτι ὁ ὅρος «ἐσχατολογία» πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆται μόνον κατὰ τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ἀναφερόμεθα εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ὡς προσδοκώμενον γεγονός ἐν τῷ ἐγγυὲς μέλλοντι, ἐπ' ἐλπίδι καὶ φόβῳ τῶν ἐσχατολογικῶν συμβάντων, ἅτινα συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὸ ἐσχατολογικὸν τέλος.

10. N. Q. HAMILTON, *The Holy Spirit and Eschatology in Paul*, σελ. 44.

11. Ἰδιαιτέρως ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τὸν Schweitzer, ὑπέστη ἐντονὸν ἐπηρεασμὸν ὑπὸ τῆς πίστεως, μιᾶς ἀμέσου πραγματώσεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν. Τὸ κήρυγμα π.χ. τῆς μετανόιας κατανοεῖται μόνον ὡς μιὰ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη εἰς τὸ διάστημα μεταξύ τῆς διακηρύξεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτῆς, διότι τὸ ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ διάστημα εἶναι σύντομον. Τὴν ἔνοιαν ταύτην ἐξέφρασεν ἰδιαιτέρως ἡ «Interimsethik» τοῦ Schweitzer (βλ. *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 352· *The Mystery of the Kingdom of God*, σελ. 53, 55).

12. Ὅμοίαν προσδοκίαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν ἀποκαλυπτικὴν φιλολογίαν, τονίζει ὁ Schweitzer (βλ. *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 365). Διὰ τοῦτο προτείνει ὅπως διὰ τὸν ἐκάστοτε ἀνασχηματισμὸν τῆς ἐσχατολογικῆς ταύτης προσδοκίας, ἰδιαιτέρως τῆς προσδοκίας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, προσφεύγωμεν εἰς δύο κυρίας πηγὰς, τὰς Ἀποκαλύψεις καὶ τὴν Κ. Διαθήκην (βλ. 'Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 366). Πρβλ. N. PER-RIN, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, σελ. 30.

ἀμέσως ἐγγὺς μέλλοντι¹³ καὶ ὅτι ἢ μὴ πραγματοποιήσις αὐτῆς¹⁴ ἦτο ἢ αἰτία ἢ ὅποια ὠδήγησε τελικῶς τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου, ἵνα διὰ τῶν παθῶν Αὐτοῦ πλέον ἐκπληρωθῇ ἡ μεσσιανικὴ ἀποστολὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ πραγματοποιηθῇ ἡ ἔλευσις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹⁵.

Ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὸν Schweitzer, ἐπίστευε, λανθασμένως, ὅτι εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὠρισμένος Μεσσίας καὶ εἶχε ζωηράν τὴν αἴσθησιν τῆς ἐγγύτητος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἰδικῆς του ἀσφαλῶς ἐξυψώσεως. Διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς μετανόιας καὶ διὰ τῶν θαυματουργικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν καὶ «σημείων» ἠνοιξε τὴν ὁδὸν τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν καὶ παρεσκεύασε τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας. Ἡ δὲ ἀποστολὴ τῶν δώδεκα μαθητῶν του δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ τελευταία προσπάθεια πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ὁ ἐσχάτος χρόνος δὲν ἦλθε, καθὼς ἀνεμένετο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπομένως ἄλλη ὁδὸς δὲν ὑπῆρχεν ἢ διὰ τοῦ θανάτου του νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἔκβασιν τῶν γεγονότων. Ἡ εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα — ἀνεκρικὴ πορεία πρὸς τὴν νίκην — καὶ ἡ μετὰ θάρρους ἀποδοχὴ τοῦ θανάτου, δεικνύουν τὴν ἐσχάτην ἠρωϊκὴν πράξιν αὐτοῦ καὶ ἐξαίρουν τὴν προσδοκίαν τῆς ἀμέσου ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὑπηγόρευε μία «συνεπής» θεώρησις τοῦ ἐσχατολογικοῦ τέλους¹⁶.

Ὁ Emil Brunner¹⁷, συνοψίζων τὴν ὅλην θεωρίαν τοῦ Schweitzer, λέγει, ὅτι ἡ σχολὴ τοῦ Johannes Weiss καὶ τοῦ Albert Schweitzer, ἥτις ἀρέσκειται νὰ ἀποκαλῆται ἡ σχολὴ «τῆς πλήρους — τελείας ἐσχατολογίας» («Konsequente Eschatologie» ἢ «Thoroughgoing Eschatology»), ἀναμφιβόλως εἶχε τὴν ἀξίαν της, διότι ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ ἀρχικὸς Χριστιανισμὸς προσεδόκουν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσίου ἐν δόξῃ καὶ ὅτι ὡς συνέπεια τῆς προσδοκίας ταύτης ἤρχετο ἢ πίστις διὰ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐν τῷ ἀμέσῳ ἐγγὺς μέλλοντι. Τὸ ἐσχατολογικὸν τοῦτο γεγονός δυνάμεθα νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν ὡς θέλομεν,

13. Τὰς παραβολὰς ἐν Μάρκῳ κεφ. 4, καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν μαθητῶν ἐν Ματθαίῳ κεφ. 10, ἐρμηνεύει ὁ Schweitzer ὡς ἐνδεικτικὰ σημεῖα ἀμέσου ἐκπληρώσεως τῆς προσδοκίας τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Οὐσιαστικῶς ἐπὶ τοῦ Ματθαίου 10,23: «ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ ἕως ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ἐδραιούται ἡ ὅλη θεωρία τῆς σχολῆς ἐσχατολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ A. Schweitzer (βλ. *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 357).

14. Ὁ Schweitzer ἐθεώρησε τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ πρόβρησιν τῆς Παρουσίας ὡς ἀστοχῆσασαν καὶ ὅτι ἡ ἀποτυχία αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὴν καθόλου ἀλλαγὴν τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ (*The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 358 κ. ἐξ.).

15. A. SCHWEITZER, *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 386 κ. ἐξ.

16. A. SCHWEITZER, *The Mystery of the Kingdom*, σελ. 94 ἐξ., 184, 254 ἐξ., 261 ἐξ.

17. E. BRUNNER, *Eternal Hope*, σελ. 127.

ἀλλὰ εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλῃ πλέον, μετὰ τὴν διατύπωσιν τῆς «futuristic» ἐσχατολογίας, διὰ τὴν ὑπαρξίν μιᾶς μελλοντικῆς προσδοκίας ἐν τοῖς κειμένοις τῆς Κ. Διαθήκης.

Ἡ παραδοχὴ ἐκ μέρους τοῦ Schweitzer μιᾶς ἀποτυχίας τοῦ προσδοκωμένου γεγονότος ὠδήγησε τοῦτον εἰς τὴν ἀποφιν ὅτι ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότης προέβη εἰς παραποίησιν τῶν γεγονότων μὲ τὸν σκοπὸν τὴν αἰτιολόγησιν τῆς διαψεύσεως τῆς ἀμέσου ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς τῆς προσπάθειας βλέπει καὶ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας Χριστολογίαν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ δόγματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὴν ὅποιαν θεωρεῖ ὡς ὑποκατάστατον τῆς διαψευθείσης ἐλπίδος¹⁸. Διὰ τοῦτο καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἐσχατολογίαν ὡς εἶδος τι «δογματικῆς ἱστορίας», ἡ ὁποία εἰσέρχεται ἐντὸς τῆς φυσικῆς ἱστορίας καὶ ἐξυψώνει αὐτήν¹⁹. Αἱ ἀπόψεις ὅμως αὗται σαφῶς παραβιάζουν τὰ βιβλικὰ δεδομένα καὶ αἱ βιβλικαὶ διηγήσεις ἠρμηνεύθησαν, ὑπὸ τῆς σχολῆς τοῦ Schweitzer, οὐχὶ ὡς αὗται ἔχουν ἐν τοῖς κειμένοις, ἀλλὰ ὡς ἐπέβαλον αἱ ἀνάγκαι τῆς θεωρίας τῆς «συνεποῦς ἐσχατολογίας».

Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ Schweitzer καταλήγει εἰς τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ οὐχὶ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπαγωγικῆς σπουδῆς τῶν Εὐαγγελίων, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς ἐμμονῆς του ἐν τῇ ιδέᾳ ὅτι ὁ Ἰησοῦς πρέπει νὰ τοποθετηθῆ καὶ νὰ κατανοηθῆ ἐντὸς τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς Του. Καὶ ἡ ἔρμηνεία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία θὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς ἐρέυνης, πρέπει νὰ ἐκφρασθῆ δι' ὄρων τῆς γλώσσης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἥτοι τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς²⁰. Διὰ τοῦτο τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ εἶναι τόσον αὐθαίρετα²¹. Διὰ τὸν Schweitzer ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι ὁ Μεσσίας²². Καὶ ἡ ἱστορικὴ γνῶσις μας περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ. «Ὁ Ἰησοῦς, ὡς μία συγχε-

18. Ἡ ἀργοπορία τοῦ «τέλους» καὶ ἡ καθυστέρησις τῆς Παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ ὡς Μεσίου-Χριστοῦ ἐθεωρήθη ὡς ἡ πρώτη μεγάλη κρίσις διὰ τὴν νεοσύστατον Ἐκκλησίαν (Πρβλ. A. L. MOORE, *The Parousia in New Testament*, Leiden 1966, σελ. 37).

19. A. SCHWEITZER, *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 349.

20. A. SCHWEITZER, *Paul and his Interpreters*, σελ. IX.

21. Ὁ Oscar Gullmann τονίζει μετ' ἐμφάσεως ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἐσχατολογικὴ ἐλπίς εἶναι τελείως διάφορος τῆς ἰουδαϊκῆς ἐλπίδος. Ὁ Χριστιανισμὸς κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἰουδαϊκὴ τις αἵρεσις. Τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης τοῦ Gullmann ἀναιροῦν κάθε καινοδιαθηκικὴν βᾶσιν διὰ τὴν «Consistent» ἐσχατολογίαν τοῦ Schweitzer. Ἐπι τῆς Κ. Διαθήκης δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἐδραίωσις μιᾶς τοιαύτης μορφῆς ἐσχατολογίας (βλ. *Christ and Time*, σελ. 86).

22. A. ΣΒΑΪΤΣΕΡ, Ἡ ζωὴ μου καὶ ἡ σκέψις μου, Ἑλλην. μετ., Ἐκδοσις Γαλαξία, Ἀθῆναι 1965, σελ. 44: «Ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς δὲν ἀναγγέλλει ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει ἀπὸ τώρα, ἀλλὰ ὅτι θὰ μᾶς ἀποκαλυφθῆ στὸ μέλλον, μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι ὁ Μεσσίας».

κριμένη ιστορική προσωπικότης, παραμένει διὰ τὴν ἐποχὴν μας εἰς ξένος...»²³, διότι ἦτο κατ' οὐσίαν «εἰς ἐξαπατημένους φανατικούς, ὅστις ματαίως ἔρριψε τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς μίαν τυφλὴν λατρείαν ἐνὸς τρελοῦ ἀποκαλυπτικοῦ ὄνειρου, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐπραγματοποιήθη ἢ ἠδύνατο ποτὲ νὰ πραγματοποιηθῇ, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Schweitzer»²⁴. Προσέτι, κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ πάλιν ἀντίληψιν, ἡ σκέψις καὶ δραστηριότης τοῦ Ἰησοῦ ἦσαν οὐσιαστικῶς ἐσχατολογικῆς φύσεως καὶ ἐξεφράσθησαν διὰ τῆς προσδοκίας μιᾶς ἐπιχειμένης ἐλευσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὸν Schweitzer, ἦτο βέβαιος ὅτι ἡ ἔλευσις τοῦ μέλλοντος αἰῶνος θὰ ἐπραγματοποιήτο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του ἢ τὸ ἀργότερον διὰ τοῦ γεγονότος τοῦ θανάτου του. Ὁ Ἰησοῦς ὁμως ἀπέθανε καὶ ἡ βασιλεία δὲν ἦλθε. Οὕτως ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη ἡ χρονικὴ πρόβλεψις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ ἐκτίμησίς του ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἐσχατολογικῆς βασιλείας²⁵.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ Schweitzer, ἔστω καὶ ἂν ἐπέδρασε τὰ μέγιστα εἰς τὴν μεταγενεστέραν καινοδιαθηκικὴν ἔρευναν, εἶναι μόνον μία ὑπόθεσις καὶ μάλιστα μία ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν, ὁ κατὰ τὰ ἄλλα σοβαρὸς καὶ ἀξιόλογος εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἐρευνητής, δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεὶς μελετητῆς τῆς Κ. Διαθήκης, σήμερον, δέχεται τὴν ὑπόθεσιν ταύτην; τουλάχιστον ὡς αὕτη ἀρχικῶς διευτυπώθη²⁶. Ἡ ὅλη δὲ ὑπόθεσις ἀνετράπη κατὰ κυριολεξίαν, ἰδιαίτερος διὰ τῆς σχετικῆς καὶ λίαν ἀξιολόγου ἐπὶ τῶν ἐσχατολογικῶν θεμάτων μελέτης τοῦ W. G. Kümmel²⁷, ὡς θὰ εἶδωμεν κατωτέρω εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Αἱ αὐταὶ περὶ Ἰησοῦ καὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεις διατυποῦνται καὶ εἰς τὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Schweitzer ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του ἔργον *The Kingdom of God and the Primitive Christianity*. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπαντῶνται αἱ γνωσταὶ θέσεις κατὰ ἓνα τρόπον ἀπλούστερον, διότι ἀπυθύνονται πρὸς τὸ εὐρύτερον κοινόν. Ἡ ἐπικρατοῦσα καὶ ἐνταῦθα ἄποψις εἶναι

23. A. SCHWEITZER, *The Quest of the Historical Jesus* (1911), σελ. 399. Ὁ F. Buri, ὅστις τοποθετεῖ ἑαυτὸν μεταξὺ τῶν ἐνθέρμων συνεχιστῶν τῆς σκέψεως τοῦ Schweitzer (βλ. F. BURI, *Die Bedeutung der Neutestamentlichen Eschatologie für die Neuere Protestantische Theologie*, Berne-Zürich 1934, σελ. 25), κατενόησε καλύτερον παντὸς ἐτέρου ὅτι τὸ ἐξαιρετικῶς ἀδύνατον σημεῖον τῶν θέσεων τοῦ Schweitzer εἶναι ἀκριβῶς ἡ πλήρης ἀνεπάρκεια αὐτοῦ νὰ προσφέρῃ μίαν πλήρη καὶ ἔγκυρον ἐρμηνείαν τοῦ Ἰησοῦ τῆς ἱστορίας (F. BURI, *Das Problem der Ausgebliebenen Parusie*, ἐν *Schweitzerische Theologische Umschau*, 1946, σελ. 97 κ. ἐξ.).

24. G. E. LADD, *Jesus and the Kingdom*, σελ. 5.

25. C. K. BARRETT, *New Testament Eschatology*, σελ. 153.

26. Βλ. O. CULLMANN, *The Christology of the New Testament*, Ἀγγλ. μετ., London 1959, σελ. 48, σμ. 1.

27. W. G. KÜMMELEL, *Promise and Fulfilment*, Ἀγγλ. μετ., London 1957.

ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦτο Μεσσίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀποστολῆς του, ἀλλὰ θὰ ἐγένετο Μεσσίας μετὰ τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τὸ ἐγνωρίζε ὁ ἴδιος καὶ ἦτο τὸ μυστικόν Του. Σχετικῶς δὲ μετὰ τὴν βασιλείαν ὁ Ἰησοῦς δὲν υἰοθέτησε τὰς παλαιὰς ἀντιλήψεις τῶν προφητῶν ἀλλὰ ἐκείνας τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ²⁸.

Ἡ πίστις, ἐπομένως, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι μία πίστις εἰς ἔλευσίν τινα ἐνὸς ἐσχατολογικοῦ κοσμικοῦ γεγονότος, ἐρχομένου ἄνωθεν, ἀλλὰ μία πίστις εἰς τι τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικόν, μὴ σχετιζόμενον μετὰ τὰ ἔσχατα, πραγματοποιούμενον ὅμως μετὰ τὴν συνεργασίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Schweitzer, ὡς προτεστάντης θεολόγος, εἶναι συνεπὴς εἰς τὰς θέσεις του αὐτὰς καὶ βασικῶς ἐκφράζει τὰς ἀπόψεις τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ συγχρόνου του Προτεστантиσμοῦ, καθ' ὅσον ὁ Χριστιανισμὸς ἐρμηνεύεται καὶ κατανοεῖται ἐν ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ ἐννοίᾳ παρά ἐν ἐσχατολογικῇ. Ὅταν δὲ ἡ ἐννοία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ θεᾶται ἐσχατολογικῶς, τότε ἡ διατύπωσις εἶναι καὶ πάλιν ἀπόλυτος καὶ ἐκμηδενίζεται παντελῶς τὸ ἱστορικὸν στοιχεῖον²⁹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ «συνεπὴς» ἐσχατολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ Schweitzer ὀδηγεῖται εἰς θεολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀσυνέπειαν. Αἱ προϋποθέσεις καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἀπορρέουν οὐχὶ ἐκ τῶν κειμένων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἐπηρεασμοῦ φιλοσοφικῶν τάσεων ἀνατολικοῦ τύπου³⁰ καὶ ἐξ ἐντόνου ἀντιδράσεως πρὸς τὰς ριζοσπαστικὰς τάσεις τοῦ φιλελευθερισμοῦ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Αἱ προϋποθέσεις αὐταί, ὡς καὶ οἱ ἤδη ἀναφερθέντες ἐπηρεασμοὶ αἰτιολογοῦν, ἀσφαλῶς, τὴν ἄκρως ἀποκαλυπτικὴν ταύτην ἐρμηνευτικὴν τάσιν. Ἐνταῦθα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ Wilder, καθ' ἣν τὸ ἔργον τοῦ Schweitzer ἐδραιοῦται ἐπὶ ὀρθολογικῶν καὶ Ἐγγελιανῶν ὑποθέσεων, ὁμοίων πρὸς ἐκείνας τοῦ Harnack, καὶ ὅτι ἡ προσφυγὴ του εἰς τὸν ἄκρατον ἠθικὸν μυστικισμὸν ἀνάγεται εἰς τὰς περὶ ἀχρόνων ἀξιῶν ιδέας τῶν προκατόχων αὐτοῦ³¹.

28. Βλ. A. SCHWEITZER, *The Kingdom of God and Primitive Christianity*, A. and C. Black, 1968.

29. Βλ. E. N. MOZLEY, *The Theology of A. Schweitzer for Christian Inquirers*, N. York 1951, σελ. 109.

30. Βλ. E. BRUNNER, *Eternal Hope*, σελ. 128, ἐνθα τονίζεται ὅτι εἴτε ὁμιλοῦμεν διὰ μίαν ἀνατολικὴν φιλοσοφίαν τοῦ ἀχρόνου (A. Schweitzer), εἴτε διὰ μίαν ὑπαρξιακὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ οἰονδήποτε ἀποκαλυπτικὸν γεγονός (F. Buri), εἴτε διὰ μίαν ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας (M. Werner), εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

31. N. Q. HAMILTON, *The Holy Spirit and Eschatology in Paul*, σελ. 52. Πρβλ. G. LUNDSTRÖM, *The Kingdom of God*, σελ. 76, ὅστις χαρακτηρίζει τὸ ἔργον τοῦ Schweitzer περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἐν εἶδος ἡμι-εγγελιανισμοῦ.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Schweitzer ὁμολογεῖ ὅτι ὡς σύγχρονος στοχαστῆς καὶ θεολόγος, δὲν δύναται ν' ἀποδεχθῆ τὴν ρεαλιστικὴν ἐσχατολογίαν, τὴν ὅποιαν ὁ Ἰησοῦς ἐνηγκαλίσθη. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ τὸ θέμα τῆς σχέσεως («Χριστὸς-δόγμα»), ἐκ τοῦ ὁποίου προέκυψεν ἡ ὅλη ἐσχατολογία τοῦ Schweitzer καὶ τῶν μαθητῶν του, διὰ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν κατὰ τὴν γνώμην των ματαιουμένην ἐλπίδα τῆς Παρουσίας καὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ³², εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου περιττὴ ὡς ἐρμηνευτικὴ προσπάθεια καὶ τελείως ἀβθαίρετος³³. Διότι διὰ τὴν Κ. Διαθήκην τὸ ἀποφασιστικὸν γεγονός τῆς σωτηρίας ἔχει ἤδη πραγματοποιηθῆ³⁴. Ἐπομένως, ἡ ἐσχατολογία τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι τελείως διάφορος ἐκείνης τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς, ἡ ὅποια ἀναμένει εἰσέτι τὸ ἀποφασιστικὸν γεγονός τῆς σωτηρίας ἐν τῷ μέλλοντι. Ὑπογραμμίζεται δὲ ἐνταῦθα τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι παραλλήλως πρὸς τὴν σαφῶς φιλοσοφικὴν ὑπόδομήν, ὡς βάσις τῆς σχολῆς τοῦ Schweitzer ἐθεωρήθη καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ ἐρμηνευτικὴ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς³⁵.

Ὁ ἀρχικὸς ὅμως Χριστιανισμὸς, ὡς γνωστὸν, ἐθεώρει ὡς ἀποφασιστικὸν γεγονός τῶν ἐσχάτων ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνέβη («ἐφάπαξ»)³⁶ καὶ διὰ παντὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Χριστοῦ. Διὰ τῆς ἐλεύσεως Αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἐπραγματοποιήθη καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐνε-

32. Κατὰ τὸν A. L. MOORE, *The Parousia in New Testament*, σελ. 35, ἡ θέσις τοῦ A. S c h w e i t z e r ἐξελλίσσεται ὡς ἀκολούθως: Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς ἓνα ἐκ τῶν προφητῶν, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς ἐπίστευεν ὅτι εἶναι ὁ ὀρισμένος Μεσσίας (πρβλ. A. SCHWEITZER, *The Mystery of the Kingdom of God*, σελ. 185 ἐξ., 254 ἐξ.) καὶ εἶχε ζωηρὰν τὴν αἴσθησιν τῆς ἐγγύτητος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἰδικῆς του ἐξουψώσεως. Διὰ τοῦ κηρύγματος δὲ τῆς μετανοίας (πρβλ. Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 94 ἐξ.) καὶ διὰ τῶν θείων αὐτοῦ ἐνεργειῶν ἤνοιξε τὴν ὁδὸν τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἐσχατολογικῶν προσδοκιῶν καὶ παρεσκεύασε τὴν ἔλευσιν τῆς βασιλείας (πρβλ. Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 256 ἐξ.). Ἡ δὲ ἀποστολὴ τῶν Δώδεκα μαθητῶν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ τελευταία προσπάθεια πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 261). Τέλος ἡ εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ — «νεκρικὴ πορεία πρὸς τὴν νίκην» (Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 267) — καὶ ἡ μετὰ θάρρους ἀποδοχὴ τοῦ θανάτου, ἐξαίρουσαν τὴν προσδοκίαν ταύτην τῆς ἀμέσου «ἐλεύσεως» αὐτοῦ ὡς Μεσσίου καὶ τῆς ἀνατολῆς τῆς βασιλείας. Ἡ πρόβλεψις ὅμως αὕτη τοῦ Ἰησοῦ ἠστόχησε καὶ ἡ προσδοκία ἀπεδείχθη ματαία (βλ. *The Quest of the Historical Jesus*, σελ. 369).

33. E. BRUNNER, *Eternal Hope*, σελ. 129.

34. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου βλ. O. CULLMANN, *Christ and Time*, Μέρος II: «Ἐφάπαξ», σελ. 121 κ. ἐξ.

35. Ὁ A. L. MOORE, *The Parousia in New Testament*, σελ. 1, ἀναφερόμενος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῶν ἀπόψεων τοῦ A. S c h w e i t z e r σημειοῖ: «Ὁ Schweitzer παρεδέχετο ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐνέμενεν εἰς μίαν ἐλπίδα Παρουσίας μόνον διότι τοῦτο ἀπετέλει μέρος τῆς συγχρόνου αὐτοῦ ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς, τὴν ὅποιαν καὶ ἀπεδέχθη καὶ ὅτι μία τοιαύτη ἀποκαλυπτικὴ τοῦ πρώτου αἰῶνος οὐδεμίαν θέσιν εἶχεν ἐν τῇ χριστιανικῇ σκέψει».

36. Ἐβρ. 7,27: «ἐφάπαξ ἑαυτὸν ἀνενέγκας». Πρβλ. Ρωμ. 6,10· Ἐβρ. 9,12· 10,10.

καινιάσθη. Ἐκτοτε διὰ μέσου τῆς πίστεως εἰς Αὐτὸν καὶ διὰ τῆς συναδελφώσεως πάντων ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστὸς γίνεται ζωντανὴ παρουσία. Αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρωθεὶς καὶ ἀναστὰς Κύριος εἶναι ἡ σωτηρία καὶ ἡ βασιλεία. Αὐτό, τὸ ὁποῖον παραμένει εἰσέτι ὡς ἀντικείμενον προσδοκίας εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀποκάλυψις τοῦ «κεκρυμμένου γεγονότος» τούτου, τὸ ὁποῖον ἡ πιστεύουσα κοινότης βιοῖ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν Χριστῷ. Ἡ ἀνάδυσις τῆς «κεκρυμμένης» σωτηρίας ἐκ τῆς κρυφότητος, τὴν ὁποίαν ὁ πέπλος τῆς σαρκὸς τοῦ παρόντος ἐπιβάλλει καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὴν δόξαν τῆς βασιλείας, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς περιεχόμενον τῆς προσδοκωμένης ἐλπίδος. Ἐν τῇ προσδοκίᾳ, ἐν ἄλλαις λέξεσι, βιοῦται ὡς ὄρατὴ ἡ σήμερον ἀναμενομένη ὑπὸ τῆς πίστεως πραγματικότης. Βιοῦται ὡς ὀριστικὴ καὶ τελεία ἡ κυριαρχία τῆς σωτηρίας καὶ ἡ δοξοποίησις ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Αἱ ἐκφράσεις καὶ αἱ θέσεις αὐταὶ μᾶς φέρουν εἰς σαφῆ ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς «πλήρους» ἐσχατολογίας, ἕνεκα ἀκριβῶς τῶν ἄκρως μελλοντικῶν αὐτῆς τοποθετήσεων, καθ' ὅσον ὁ Schweitzer ἔβλεπεν οὐχὶ μόνον τὸ γεγονός τῆς σωτηρίας καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου διὰ τοῦ πρίσματος τῆς ἄκρως μελλοντικῆς αὐτοῦ ἐσχατολογίας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐθεώρει σαφῶς ὡς καθαρὰν ἐσχατολογικὴν πραγματικότητα³⁷. Καὶ ἐπειδὴ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Schweitzer, θεωρουμένη ὡς ἡ τελικὴ ἐσχατολογικὴ πράξις καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἐκπλήρωσις ἀνήκει εἰς τὸν τελικὸν ἐσχατολογικὸν σκοπὸν τοῦ ἐρχομένου αἰῶνος, καταλήγει τελικῶς νὰ εἶναι αὕτη ἓν γεγονός ἀποκαλυπτικὸν καὶ μόνον μελλοντικόν.

Ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς «σ υ ν ε π ο ὦ ς» («Consistent») ἐσχατολογίας, ἡ ὁποία δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρόδρομος πάντων τῶν μεταγενεστέρων ἐρμηνευτῶν, οἵτινες ἠκολούθησαν τὸν Schweitzer εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑποκειμενικῶν κριτηρίων τῆς φιλολογικῆς μεθόδου, μὲ σχετικὰς ἀσφαλῶς διαφορὰς καὶ τροποποιήσεις, κινοῦνται βασικῶς καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν W. Michaelis, M. Goguel, G. Cuignebert, F. Buri, M. Werner, M. Dibelius καὶ R. Bultmann³⁸, καθὼς ἐπίσης τῶν Ἑγγλων μελετητῶν F. C. Bur-

37. Εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ὑπὸ τοῦ Schweitzer καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ προβαλλομένην, ἀντιτίθενται ὁμοφώνως οἱ: H. J. Holtzmann, H. Windisch, H. Weinel, E. von Dobschütz, ὅστις χαρακτηριστικῶς ἀποκαλεῖ τὴν «Consistent Eschatology» ἄκρως «Radical Eschatology», P. Feine, καὶ ὁ καθολικὸς μελετητὴς A. Meyenberg. Ἀντιθέτως συμφωνοῦν μετὰ τῆς ἀπόψεως μιᾶς σαφοῦς μελλοντικῆς ἐρμηνείας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ οἱ: A. Loisy, C. Piepenbring, C. Guignebert, H. Monnier, M. Goguel, καὶ J. Hering.

38. Σχετικῶς μὲ τὰς θέσεις τοῦ R. Bultmann θὰ ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως κατωτέρω, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

kitt³⁹, J. Warschauer⁴⁰, B. T. D. Smith⁴¹ καὶ τῶν Ἀμερικανῶν E. F. Scott⁴² καὶ B. S. Easton⁴³.

Ἐὰν ἐπεχειρεῖ τις συστηματικὴν κριτικὴν τῆς Consistent Ἑσχατολογίας θὰ κατέληγεν εἰς δύο ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα, ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, ὑπὸ τῆς σχολῆς ταύτης τοῦ Schweitzer. Πρῶτον, αὕτη θεωρεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν τελικὴν ἐσχατολογικὴν πράξιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ δευτερον ἢ ἐκπλήρωσις αὐτῆς ἀνήκει εἰς τὸν τελικὸν ἐσχατολογικὸν σκοπὸν τοῦ ἐρχομένου αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, ὡς σαφῶς καταφαίνεται, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι μελλοντικὸν καὶ ἀποκαλυπτικὸν γεγονός.

Τὸ περιεχόμενον ὅμως τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων μᾶς ἐπιβάλλει, ἐπὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ τούτου θέματος, τὴν ἀποδοχὴν τουλάχιστον στοιχείου τινος ὡς ἤδη παρόντος καὶ πραγματοποιηθέντος. Τὰ «σημεῖα» τῆς προσεγγίσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, παραδείγματος χάριν, ἄνευ ἐπιφυλάξεως δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν οὐχὶ μόνον ὡς μελλοντικά ἀλλὰ καὶ ὡς ἤδη φανερούμενα καὶ πραγματοποιούμενα ἐν τῷ παρόντι. Καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τοῦ τονισμοῦ ἐν τοῖς κειμένοις τοῦ «ἐπικειμένου» χρόνου τῆς βασιλείας ὑποδηλοῖ τὴν ἤδη ἔναρξιν τῆς παρουσίας αὐτῆς. «Ὡς ἡ αὐγὴ προηγεῖται τοῦ πρωϊνοῦ, ὡς ἡ καταιγὶς προμηνύεται ὑπὸ τῶν νεφῶν, ὡς τὸ ἄνθος προσδοκᾶται νὰ ἐκπηδήσῃ ἐκ τοῦ φυτικοῦ ὀφθαλμοῦ, οὕτως ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸσον ἐγγύς, ὥστε τὰ «σημεῖα» τῆς ἐλεύσεως αὐτῆς δύνανται νὰ θεαθοῦν»⁴⁴.

Οὐδεὶς ἀσφαλῶς δύνανται νὰ ἀρνηθῇ τὴν προσφορὰν τοῦ A. Schweitzer καὶ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν τῆς «Συνεποῦς» Ἑσχατολογίας διὰ τὴν προώθησιν τῆς σπουδῆς τῶν καινοδιαθηκικῶν θεμάτων καὶ ἰδιαίτερος διὰ τὴν μετὰ πολλῆς σοβαρότητος ἀντιμετώπισιν τῆς ἐσχατολογίας τῆς K. Διαθήκης. Ἀλλὰ ἡ στενότης τῶν ἀντιλήψεων καὶ πρὸ παντὸς ἡ μονόπλευρος μεθοδολογία τῆς ἔφεραν σύγχυσιν καὶ περιέπλεξαν τὰ πράγματα καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐκ τῆς ἐρμηνείας ταύτης προσφερόμενα συμπεράσματα ἐνεποίησαν μὲν πρὸς καιρὸν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἀλλ' ἦσαν ἐπιφανειακά καὶ ἄνευ βαθυτέρας σημασίας καὶ ἀντικειμενικῆς κριτικῆς τῶν βιβλικῶν δεδομένων⁴⁵. Διότι «ἡ προσ-

39. F. C. BURKITT, *The Gospel History and its Transmission*, Edinburgh 1906³. *Jesus Christ, An Historical outline*, London 1932.

40. J. WARSCHAUER, *The Historical Life of Christ*, London 1927.

41. B. T. D. SMITH, *The Parables of the Synoptic Gospels, A Critical Study*, Cambridge 1937.

42. E. F. SCOTT, *The Kingdom and the Messiah*, Edinburgh 1911. *The Kingdom of God in the New Testament*, N. York 1931.

43. B. S. EASTON, *Christ in the Gospels*, N. York 1930.

44. G. E. LADD, *Jesus and the Kingdom*, σελ. 10.

45. Πρβλ. H. R. NIEBUHR, *Christ and Culture*, London 1952, σελ. 34 κ. ἐξ.

δοκία τῆς Ἀποκαλυπτικῆς (ὡς ἀσφαλῶς ὁ Schweitzer κατανοεῖ αὐτήν) δὲν δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἀξίαν τῆς σωτηριολογικῆς κατανοήσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Κ. Διαθήκης, οὐδὲ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονός ὅτι παρὰ τὴν ἐλπίδα, ὡς εὐρίσκομεν ταύτην νὰ ἐκφράζεται ἐν Πράξ. 1,6, ἡ πρώτη Ἐκκλησία οὔτε ἀνέμενεν ὅτι τὸ μέλλον θὰ ἡνῶσει ἐγκατάλειψιν τινὰ τῶν παρόντων εὐθυνῶν, οὔτε ὅτι θὰ ἀνετρέπετο ἡ «φυσικὴ» τῆς ὁδοῦ, ὡς συνέβη μὲ ἕτερα ἐνθουσιαστικὰ κινήματα»⁴⁶.

(Συνεχίζεται)

46. A. L. MOORE, *The Parousia in New Testament*, σελ. 48.